

İ'RÂB'ÜL-KUR'ÂN : اعراب القرآن

KUR'ÂN-I KERİM'İN GRAMERİNE GİRİŞ

Doç. Dr. Durmuş Ali KAYAPINAR

GİRİŞ

İ'rab'ül - Kur'ân, Ulûm'ül-Kur'ân içerisinde önemli bir yer tutar. Bu konuda bir çok müstakil eserler verilmiştir. Bu eserlerin bazıları Kur'ân'ı baştan alarak kendi sırası içerisinde âyet âyet inceleyip tamamlamış, bazıları Kur'ân'ı kısmen ele alarak incelemelerini belli sıra yada âyetlere inhisâr ettirmişler, bazıları da belli ölçüler içerisinde ve muayyen gramer konuları çerçevesinde Kur'ân âyetlerini ihâtaya çalışmışlardır. Ayrıca bütün tefsirler açıklamaları içerisinde, dozu değişen ölçülerde İ'rab'a yer vermişlerdir.

Bu itibarla konu Tefsir ilminin büyük bir kısmını ilgilendirmekte ve âyeti kerimlerin gereği gibi anlaşılmasını sağlamada önemli rol oynamaktadır.

Kur'ân âyetlerini gramer kuralları ölçüsünde değerlendirip onlardan anlaşılması gereken en isâbetli manayı tesbîte çalışan bu ilim dalı, günümüzde lâyük olduğu ihtimâmı görmüş sayılamaz. Nitekim elimizdeki Usûlü Tefsir Kitaplarının hiçbirisi, değil kronolojik seyri içerisinde, İ'rab'ül-Kur'ân konusunu geniş bir şekilde ele alıp incelemek, bu konuda verilen eserleri ve özelliklerini tanıtmak, konunun diğer Ulum'ül-Kur'ân konularıyla bağlantısını belirlemek; sâdece İ'râb'ül-Kur'ân terkiibini bile detaylı bir şekilde işlemiş değillerdir. Sonra Ulûm'ül-Kur'ân ve Usûlü Tefsir kitaplarında yer alan İ'rab'ül-Kur'ân'la ilgili bilgiler hep birbirinden aktarma, çok kısa ve dağınık bilgilerdir.

İşte biz bu çalışmamızla bu boşluğu doldurmayı gâye edindik. Bu gâyeyi gerçekleştirmek için de İ'râb'ül-Kur'ân terkiibini oluşturan «İ'râb» ve «Kur'ân» kelimelerinin menşe'lerine inecek; İ'râb'ın lügat ve ıstılâh manalarını kaynaklarından çıkararak değerlendirecek, ıstılâh manalarını tesbit edip lügat manalarıyla ilişkilerini kurmak sûretiyle bu boşluğu doldurmaya çalışacağız.

KUR'ÂN-I KERÎM'İN GRAMERİ

İ'RÂB'ÜL-KUR'ÂN: اعراب القرآن

«İ'râb'ül-Kur'ân» terkîbi «İ'râb» ve «Kur'ân» kelimelerinden kurulmuş bir izâfet terkîbidir. Türkçe ifâdesiyle «Kur'ân'ın İ'râb'ı» anlamında bir isim tamlamasıdır. Bu tamlamayı oluşturan kelimelerden, özellikle «İ'râb» kelimesinin menşei, lügat ve ıstılâh manaları, târih içerisinde geçirdiği safhalar ve kelime manasıyla ıstılâh manası arasındaki münâsebetle işe başlamak gerekmektedir.

I — «İ'RÂB» KELİMESİNİN MENŞEİ

Bu kelime (عرب) kelimesine dayanmaktadır. Bilindiği gibi, bir kavmin adı olan bu kelimenin ortaya ilk çıkışı hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür :

a — (عرب) , bir yer adı olan (عربة) veya (عربيات)

(باحة العرب) kelimelerinden çıkmıştır. Bu yer hakkında ileri sürülen çeşitli görüşler şöyle özetlenebilir: Arabe, Fasîh dilli İsmâil A.S.ın diyârı olan «Tihâme»dir... Mekke civârıdır... Harem-i Şeriftir... Medîne civârında bir bölgedir... Buralarda bulunan bir nehir veyâ yolun adıdır. İsmâil A.S. Arap Yarımadası'nın ortalarında bulunduğu anlaşılan bu yerde yerleşmiş, Cürhüm ve Amâlik kabîleleriyle bir müddet burada birlikte yaşamış, Cürhümlülere evlenmiş ve dillerini konuşmuştur. Sonra evlatları çoğalmış, artan nüfusun bir kısmı etrâfa yayılmış, içlerinden yalnız Kureyş Kabîlesi mezkûr (عربة) den ayrılmamıştır. Sonra dörtbir tarafa yayılan kabîlelerin hepsi merkez (عربة) ye nisbet edilerek

(عرب) adını almışlardır. (1) Böylece çok eski bir dil olan Arapça

(عربة) ile merkezleşmiştir.

Hz. Ebûbekr'in, Kureyş kabîlesinin yer ve değerini belirleyen şu sözü

(1) Feyrûzâbâdi, Mecdüddin Muhammed b. İbrâhim, el-Kâmûs'ül-Muhît: I/102 - 103 ve Terceme-i Kâmûs: I/379 - 380... İbnü Menzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisân'ül-Arab: 2/77... El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzib'ül-Lüğa: 2/366. İbnü Fâris, Mücmel: 3/664.

bu önemli noktaya ışık tutmaktadır: «Kureyş, araplar içerisinde yurt olarak en ortaya (merkeze) yerleşen, çevre olarak en güzel çevreye sâhip olan ve dil olarak en fasîh dili konuşan kabiledir..»

Katâde de bu konuda şunları söylemiştir: «Kureyş, arabın dilinin en güzelini seçen kabiledir. O kadar ki, Kureyşlilerin dili, diğer arap kabilelerinin dillerinin en üstünüdür. Kur'ân'da Kureyş diliyle nâzil olmuştur.» (2)

El-Ezherî de: «Allâh Kur'ân'ı arapca kılmıştır (قرآنا عربيا) (3).

Çünkü onu Arab'a nisbet etmiştir. Peygamber Aleyhisselâm'ı da apaçık arap kılmıştır.» (4) demektedir.

Bu görüşler, Hz. İbrâhîm, Hz. İsmâil ve Hz. Muhammed S.A.in de içerisinde yer aldığı Kureyş Kabilesinin, Arap yarımadasının merkezinde, etrâfını çepeçevre saran diğer arap kabilelerinin oluşturduğu, yabancı millet ve dillerin etkisini süzecek geniş bir tampon bölge gerisinde,

(عربة) denilen merkezde, (عربي) denilen, ilerde nâzil olacak

Kur'ân - Dili'ni hazırlamaya ve arılaştırmaya memûr edildiğini isbâtlayan delillerdir.

Bu kavmin ve dilinin, târihin çok derinliklerine indiğini gösteren bir delil de, Rasûlüllâh S.A.den rivâyet edilen şu Hadîstir: «Beş peygamber arap soyundandır. Bunlar: Hz. Muhammed, İsmâil, Şu'ayb, Sâlih ve Hûd A.S.lardır.» (5)

b — «Önceleri Hz. İbrâhîm'in dili İbrânîce idi. İsmâil A.S.ın evlâdından itibaren (عربية) de Cürhüm ve Kahtân kabîleleriyle karışarak İbrânîceyi terk edip Arapçayı benimsediler. Böylece «Arab» ve «Arabî: Arapça» kelimeleri buradan neş'et etti.» (6)

(2) El-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed, Tehzib'ül-Lüğa: 2/367... İbnü Manzûr, Cemâlüddîn Muhammed, Lisân'ül-Arab: 2/77...

(3) Bu terkib, Yûsuf sûresi: 2, Tâhâ sûresi: 113, Zümer sûresi: 28, Fussilet sûresi: 3, Şûrâ sûresi: 7, Zühurf sûresi: 3 te olmak üzere Kur'ân'da altı yerde geçmektedir.

(4) El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzib'ül-Lüğa: 2/361-362. İbnü Menzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem, Lisân'ül-Arab: 2/77.

(5) Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. İbrâhîm, Terceme-i Kâmûs: 1/380. İbnü Menzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem Lisân'ül-Arab: 2/76.. El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzib'ül-Lüğa: 2/366..

(6) İbnü Menzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem, Lisân'ül-Arab: 2/76 - 77.. El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzib'ül-Lüğa: 2/366. Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. İbrâhîm, Terceme-i Kâmûs: 1/380.

c — «Arab» kelimesi, arapçayı ilk kullanan kişi olduğu ileri sürülen (يعرب بن قحطان) : Ya'rub İbni Kahtân'ın isminden alınmıştır. Ya'rub, tüm Yemenlilerin babası sayılır. Bunlar (عرب العاربة) : Arab-ı Ârîbe adını alırlar. Rivâyete göre İbrâhîm A.S. Arab-ı Ârîbe ile birlikte yaşamış, dili önceleri İbrânîce iken, bunu bırakarak Ya'rub'un dili: Arabî'yi benimseyip konuşmuş, böylece kendisi ve evlâtları «Arab-ı Müsta'rabe: (عرب المستعربة) adını almışlardır. (7) Bu görüşe göre de «Arab» ve «Arabî»nin, Arap milleti ve Arap Dilî'nin kökü, Arapların eski dedelerinden sayılan Ya'rub'ün ismine dayanmaktadır.

İ'RÂB'IN LÜGAT MÂNÂSİ

«İ'râb» kelimesi lügat kitaplarında (عرب) maddesinde yer almaktadır. Kök ve türevleri çok çeşitli şekillerde ve değişik anlamlarda kullanılan bu maddeye dikkatle bakıldığı zaman, başlangıçta, hep bir şeyin bir şeye delâlet etmesi, bir şeyin gerçeğini belirlemek, karakter ve özelliklerini ortaya çıkarmak, söz ile, kast edilen mânâyı açık ve anlaşılır şekilde ifâde etmek anlamına geldiği görülmektedir. Şöyle ki :

Bu kelime ve bazı türevleri, at için kullanıldığında, kişnemesinin soy lu olup olmadığını göstermesi; deve için kullanıldığında sesinin, asil bir devemi, yoksa melezmi olduğunu göstermesi; genel anlamda hayvan için kullanıldığında, tırnakları çevresindeki tüyleri temizleyip, tırnağının yarılacak olarak dağlanması hâlinde iyileşmesinin iyi cins hayvan olduğunu; kötüleşmesinin ise kötü cins olduğunu göstermesi... hep bir şeyin bir şeye delâleti, karakter ve özelliğini açıkca ortaya koyması anlamında kullanıldığını sergilemektedir.

Erkek için kullanıldığında, erkeğin cinsel ilişkide bulunması veya bu ilişkiyi imâ etmesi anlamına; kadın için kullanıldığında, kocasına âşık olması, sevgisini izhâr etmesi, nâz ve cilve yapması veya zit anlamıyla, kocasına karşı gelmesi, geçimsizlik çıkarması, alay etmesi, iffetini koruması ve çok gülmesi anlamında; doğum için kullanıldığında, kadının arap sîmalı bir çocuk dünyâya getirmesi anlamında; bir ihtiyâc için kullanıldığında, o ihtiyacın ortaya konup açıklanması anlarında kullanılması, bu

(7) İbnü Menzûr, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, Lisân'ül-Arab: 2/76. Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. İbrâhîm, El-Kâmûs'ül-Muhit: I/103 ve Terceme-i Kâmûs: I/380.. El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/365..

kelimenin, bir şeyin kendi içindeki özellik ve gizliliği açığa vurması, zamîrine tercümân olması anlamına geldiğini göstermektedir.

Meselâ bu kökten (أعرب) kelimesi alış veriş için kullanılırsa, peşînât ödemek, malın bedelinin bir miktârı demek olan (عربون) u, yâni peşînât kısmını müşterinin satıcıya pazarlığı tâkîben hemen vermesi demektir. Bu da söz gibi, alışverişin de vâzih, belirgin ve kesin olduğunu delillendirmek demektir. Oysa bu kelime, doğrudan doğruya delil getirmek mânâsına da kullanılmıştır. (8)

«Ta'rib» (تعريب) kelimesi, hurma ağacı için fazla ve lüzumsuz dalları budayıp, ağacı açmak; konuşmacının sözünü mantık süzgecinden geçirerek benimsemek veya zit anlamda, kötüleyip reddetmek; arapca olmayan kelime yada sözü noktalama ve seslendirme olarak arapca şekil ve sitiline sokmak; bir başka dilden arapçaya terceme yapmak anlamlarında kullanılmıştır. Bütün bunlar bir şeyin arındırılıp açık seçik hâle sokulması demek olan «izâle»den sonra ibâne ifsâh ve izâh: (الابانة والافصاح والايضاح بعد الازالة) mânâsına paralel mânâlardır. (9)

Diğer bazı kullanılışlarını özetleyecek olursak şöyle diyebiliriz: «Susamada kullanıldığı zaman çok miktarda berrâk su içmek, acıkmada, doyuya yemek yemek, izdivâcta «arûb»: (عروب) denilen soylu arap kadınıyla evlenmek, hastalıkta, mide fezûdına uğramak, yarada, şişmek veya iz bırakmak, ırmak ve selde, akını artmak, taşkın yapmak ve çevreyi basmak, kuyu için, suyu çoğalmak veya sâf ve berrâk olmak» anlamlarında kullanılmıştır. Bütün bunlar netîce îtibâriyle, bir şeyin karakterini izhâr etmesi, kendi benliğinde bulunan bir özelliği ortaya koyması anlamına gelmektedir. (10)

(8) İbnü Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mûkerrem: Lisân'ül-Arab: 2/75 - 83. Feyrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. İbrâhim, El-Kâmûs'ül-Muhît: 102 - 103 ve Terceme-i Kâmûs: I/375 - 381... El-Ezherî, Ebû Muhammed b. Ahmed, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/260 - 267... İbnü Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mücmel'ül-Lûğa: 3/664.

(9) Feyrâzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. İbrâhim, El-Kâmûs'ül-Muhît: I/103. Terceme-i Kâmûs: I/377. İbnü Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ, Mücmel: 3/665.

(10) El-Ezherî, Ebû Mensûr Muhammed b. Ahmed, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/260 - 267. İbnü Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mûkerrem, Lisân'ül-Arab: 2/75 -

Şimdi de bu kelimenin, «insan için, neşelenmek, canlı ve hareketli olmak» anlamındaki kullanışlarının da insanın varlığının bir göstergesi ve izâhı olduğuna değindikten sonra, dil için kullanılışlarına göz atalım :

1 — (عرب — عربا) : Önce ifâdeden âcizken, sonra merâmını açık seçik ifâde etmek.

2 — (عرب — عربيا) : Dili açılmak, fasîh konuşmak.

3 — (أعرب فلان) : Kendisi arap değilse bile arapçası net ve belirgin olmak. Arapçayı doğru ve düzgün konuşmak.

4 — (أعرب الكلام) : Söz açık ve anlaşılır olmak. Sözü dil kurallarına uygun söylemek. Söze dil kurallarını uygulamak. Maksadını eksiksiz ifâde etmek. Arapça olmayan isim (اسم أعجمي) leri arapça tarzında ifâde etmek. Dili kendisine tercümân olmak. Birine arapça öğretmek. Sözü arapça olarak açıklamak. Dilini bozuk ifâdelerden (لحن) denilen yanlış söyleyiş ve kullanışlardan arındırmak. Birinin sözünü beğenmeyip reddetmek. Ağzını bozmak. Çirkin konuşmak. Arab'a benzemek. Araplaşmak. (11)

Fasîh konuşan kimseye ister arap, ister acem olsun : (رجل معرب)

denir. Fasîh konuşan araba da : (العرب العاربة) denir. (12)

Ebû Zeyd'il-Ensârî'ye göre :

(أعرب الأعجمي اعرابا ، تعرب تعربا واستعرب)

tâbirleri, sabî dışındaki yetişkinlerin fasîh konuşamayanları için müştereken kullanılan tâbirlerdir. Çocuk ilk konuştuğu zaman :

(أفصح) . (المسيبي في منطقه) denir. Yetişkin insanın sözünü düzgün ve fasîh bir şekilde ifâde ettiğini anlatmak için :

83. Feyrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. İbrâhim, El-Kâmûs'ül-Muhit I/102 - 103. ve Terceme-ı Kâmûs: I/375 - 381.

(11) İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: 2/75 - 83. Feyrûzâbâdî, El-Kâmûs'ül-Muhit: I/102 - 103. El-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, Es-Sihâh Tac'ül-Lüğa ve Me-hâcc'ül-Arabiyye: I/178. El-Ezherî, Tehzib'ül-Lüğa: 2/360 - 367. İbrâhim Mustafâ, Ahmed Hasen Zeyyât, El-Mu'cem'ül-Vesit: 2/597.

(12) El-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, Es-Sihâh Tac'ül-Lüğa: I/178 - 179.

(عرب تعريبا) ve (أعرب اعرابا) denir. (13)

Ebû Zeyd'il-Ensârî bu kelime için şunları ilâve etmiştir: «Sözünü karşısındakine güzel bir şekilde söyledi, merâmını anlattı demek olan bu kelimenin mânası sonraları değişerek, Allâh, Muhammed'e indirdiği Kur'ân'ı arapça kıldı ve araplığı açık olduğu için Rasûlüllâh S.A.i arabî kıldı.» anlamlarına geldi. (14)

El-Leys de: «Bir topluluk, araplara katıldığı, dillerini konuştuğu, kılıklarına girdiği ve yaşantılarını benimsediği zaman: (تعرب القوم واستعرب) denir.» demektedir. (15)

İlk müfessirlerden büyük dil bilgini El-Ferrâ da şunları söylemektedir: (اعراب) ve (تعريب) birdir. Her ikisi de ibâne ve merâmını açık biçimde ifâde demektir. (أعرب عما في ضميرك) denir. Bu içindekini

dışına çıkar, düşünceni açıkla demektir. Bir insan fasîh dilli olursa: (رجل عربيّ اللسان) denir. Hatâsız konuştuğu zaman, (قد أعرب الرجل) denir. (المعرب) ise hakkı söylemekten çekinmeyen kişi demektir. (16)

Peygamber S.A.in: «Dul kendi durumunu açıklayabilir.» anlamındaki: (تفصح) kelimesinin (تعرب) hadîsindeki:

الثيب تعرب عن نفسها ile açıklanması da bu mânayı desteklemektedir. Bir diğ er hadîs-i şerifte de: (فانما كان يعرب عما في قلبه لسانه) denmiştir. Bu da: «onun

dili kalbine tercümân olurdu, merâmını kendisi açıklayabilirdi.» demektir. Yine: «Bir çocuk yedi defâ kelime-i tevhîdi söyleyebilir hale geldiği zaman, ona telkinde bulunmasını isterlerdi.» meâlindeki hadîs de

(تعرب ان يقول) «söyleyebilir, konuşabilir» anlamında kullanılmıştır. Yine bir hadîs-i şerifte geçen: (أعربهم أحسابا) sözü de

(13) El-Ezherî, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/360. El-Cevherî, Es-Sihâh: I/178.

(14) El-Ezherî, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/361 - 362.

(15) El-Ezherî, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/362. İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: 2/78.

(16) İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: 2/78. El-Ezherî, Tehzîb'ül-Lûğa: 2/362. İbnü Fâris, Ebû Huseyn Ahmed b. Fâris, Mücmel'ül-Lûğa: 3/664.

«soy bakımından arablıkları en açık ve en belirgin olan anlamında kullanılmıştır. (17)

İ'RÂB'IN ISTİLÂH MÂNÂSİ

Kaynaklar, i'râb deyince hep binâ mukâbili i'râbı anlamış ve anlatmışlardır. Bilindiği gibi arapçada kelime mu'reb ve mebnî diye iki ana bölüme ayrılır. Bu anlamda i'râb demek, cümle içerisinde yeri değişikçe hareketi değişen kelime; binâ demek, hareketi hiçbir zaman değişmeyen kelime demektir. Nahivcilerin tariflerinde, binâ mukâbili i'râb ile, gramer kâidelerinin metne uygulanması demek olan i'râb birbiriyle tedâhul hâlinindedir. Şöyle ki:

Seyyidi Şerîf El-Cürcânî ile Et-Tehânevî i'râb'ı şöyle tarif etmişlerdir:

«İ'râb: âmillerin değişmesiyle kelimelerin sonlarının da lafzî veya takdîrî olarak değişmesidir.» (18) Meşhûr nahivci İbnü Hişâm da, «İ'râb: Kelimenin sonunun başına gelen âmiller sebebiyle değişmesidir» (19) şeklindeki tarifleriyle Cürcânî ve Tehânevî'nin lafız ağırlıklı tariflerine katılmaktadır.

Bu tariflerdeki lafzî ve takdîrî tâbirleri söz konusu i'râb'ın binâ mukâbili i'râb olduğunu göstermektedir. Çünkü kelimenin sonunun lafzî olarak değişmesi demek, son harfin cümledeki yerine göre zamme, fetha, kesre gibi i'râb hareketlerinden birini açıkca alması; takdîrî olarak değişmesi ise meselâ yâ (ي) harfi üzerine zamme hareketinin ağır gelmesi gibi, bir sakıncadan dolayı kelimenin sonunda i'râb hareketlerinin görünmez bir biçimde var kabûl edilmesidir. Bu iki i'râb şekli sâdece mu'reb kelimelerde olur. Oysa arapça cümleler sâdece mu'reb kelimelerden tereküb etmez. Bunlar arasında bir o kadar da mebnî adını alan ve hareketi değişmeyen kelimeler vardır. Bunların i'râb'ları ise ne lafzî nede takdîrî i'râb'a girer. Bunların i'râb'ları MAHALLÎ İ'RÂB denilen bir i'râb çeşidi içine girer ki, bu i'râb çeşidi sâdece mebnîlerin değil, aynı zamanda cümle ve terkîblerin i'râb'larını da içerisine alır.

Görüldüğü gibi yukardaki tarif, üç büyük bölümden oluşan i'râb'ın

(17) İbnü Manzûr, Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem, Lisân'ül-Arab: 2/78.

El-Ezheri Ebû Muhammed b. Ahmet, Tehzîb'ül-Lüğa: 2/362.

(18) El-Cürcânî, Seyyidi Şerîf, Ali b. Muhammed, Et-Ta'rifât: 31.. Et-Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali, Keşşâfû Istâhât'îl-Fünûn: 2/944.

(19) İbnü Hişâm, Abdullâh b. Cemâlüddin, Katr'un-Nedâ: s. 13.

sâdece lafzî ve takdîrî bölümlerini içine almakta, dilin büyük bir kısmını teşkil eden Mahallî İ'râb bölümünü içine almamaktadır. Bu bakımdan ek-sik bir tariftir.

Et-Tehânevî tarifindeki bu eksikliğin farkına varmış olmalı ki, önce İbnü Hâcib'ten şu tarifi nakletmiş :

«İ'râb: Âmillerin değişmesiyle kelimenin sonunun da değişmesidir.» (20)

Sonra İ'râb'ı sarîh ve gayri sarîh diye iki bölüme ayırmış ve mahallî İ'râb'ı gayri sarîh İ'râb olarak değerlendirmeye çalışarak mebnîlerin, isimlerin yerini tutan zamirler gibi, yerlerine geldikleri sarîh isimlerden kinâye olarak İ'râb edildiklerini kayd etmek suretiyle tarifini tamamlama cihetine gitmiştir.

Böylece Et-Tehânevî yukarda verdiğimiz târifine Mahallî İ'râb'ı da eklemiş ve tarifini şöyle tamamlamıştır :

«İ'râb: Âmillerin değişmesiyle kelimelerin sonlarının da lafzî, takdîrî ve mahallî olarak değişmesidir.»

İbnü Hâcib'in, «İ'râb: sözdeki değişiklik (اختلاف) tan ibâ-rettir.» (21) şeklindeki tarifinde ihtilâf tabirinden maksat, herhalde, lafzî, mahallî ve takdîrî değişikliğin getirdiği mânâ farklılığı olsa gerektir. Et-Tehânevî de bu tarifi açıklarken, İbnü Hâcib'in bu ifâdesinin, İ'râb'ın mânâ için olduğu ve değişikliğin mânâdan dolayı yapıldığı görüşünü destekler mâhiyette bulunduğunu söylemektedir. (22)

Meseleyi daha iyi anlaşılır şekle getirebilmek için, burada kendimize şu soruları sormamız gerekmektedir. Söz konusu İ'râb hareketlerini mânâ içindir, yoksa mânâmı hareketler içindir?. Diğer bir ifâde ile, hareketleri mânâları değiştiriyor, yoksa mânâlarını hareketleri?.. Bu soruyu bir de şöyle soralım: Kur'ân ve arapçada yapılan mânâ bozukluklarını İ'râb ve İ'rab hareketlerine giden yolu açmış, yoksa hareke ve telaffuz bozukluklarını nahiv ilminin tedvînini zorunlu kılmıştır?...

Şimdi bu soruları sorduktan sonra, sanırım aşağıdaki İ'râb tarifleri daha iyi anlaşılacaktır.

İbnü Mâlik Şerh'üt-Teshîl de İ'râb'ı şöyle tarif etmiştir: «Muhakkık âlimlere göre İ'râb: Kelimenin cümle içerisine girmekle kazandığı mana-ya dayalı olarak sonuna konulan hareke-sükûn veya hareke-sükûnun ye-

(20) Et-Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali, Keşşâfû Istılâhât'il-Fünun: 2/942.

(21) Et-Tehânevî, Keşşâf: 2/943.

(22) a.g.e.,: 2/942 - 943.

rini tutan şeylerdir. Çoğu kere kelimeler, manasının değişmesi yüzünden zamme, fetha, kesre gibi hareke değişikliğine uğrar; bazen de manasının sâbit kalması dolayısıyla kelimedede hiçbir değişiklik olmaz, olduğu gibi kalır.» (23)

Bu tarifte görüldüğü gibi, i'râb için mânâ esâs alınmış, hareke değişikliklerine mânânın sebep olduğu açıkca ortaya konmuştur.

«İbnü Mâlik'in ünlü şârihi El-Eşmûnî ise, i'râb'ın lügat mânâlarını sıraladıktan sonra, İbnü Mâlik'in yukarıdaki mânâ ağırlıklı târifindeki mânâ unsurunu gözden kaçırmış ve şöyle demiştir :

i'râb'ın istilâh manası üzerinde iki ekol oluşmuştur. Bunlardan biri, i'râb'ın söyleyişle ilgili (lafzi) bir olay olduğu yolundadır. İbnü Mâlik de bu görüşü benimsemiş ve bunun muhakkık âlimlerin görüşü olduğunu belirleyerek i'râb'ı şu şekilde târif etmiştir:

«i'râb: Âmilin gerektirdiği şeyi açığa çıkarmak için getirilen hareke, harf, sükûn veya hazftir.» (24)

İmâm Süyûtî de El-Eşbâh ve'n-Nezâir'inde bunu nakletmiş ve İbnü Mâlik'in yukardaki tarifinin Et-Teshîlde yer aldığını ve bunun muhakkık nahivcilerin görüşü olduğunu tasrîh etmiştir. (25) El-Eşmûnî'nin meşhûr hâşiyecisi Es-Sabbân ise İbnü Hâcib'in görüşünü bu görüşe tercih etmekte ve tercih sebeplerini sıralamaktadır. (26)

İkinci ekol ise, i'râb'ın lafzî değil mânevî bir olay olduğu, telaffuzla değil mânâ ile alâkalı bulunduğu yönündedir. Bu ekole göre i'râb, mânâ ile ilgilidir. Hareketler ise bu mânâların delilleridir. Bu görüşü pekçok seçkin âlim ve müteahhir âlimler benimsemiş, ayrıca Sibeveyh'in zâhir görüşü de budur. (27) İbnü İyâz da: «Arap dilcilerinin çoğunun görüşü budur.» demiştir. Bu ekole taraftar olanların tarifi de şöyledir :

«i'râb: Kelimelerin, başlarına gelen âmillerin değişmesiyle sonlarının lafzî veya takdîrî olarak değişmesidir.» (28)

El-Eşmûnî, bu iki ekolü tarifleriyle bu şekilde verdikten sonra, «Bircinci ekol doğruya daha yakındır.» (29) diyerek lafız ekolünü benimser

(23) Es-Süyûtî, El-İmâm Celâlüddin, El-Eşbâh ve'n-Nezâir Fi'n-Nahv: I/175.

(24) El-Eşmûnî, Nûruddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, Şerhu'l-Eşmûnî Alâ Elfiyeti İbni Mâlik: I/47 - 48.

(25) Es-Süyûtî, El-İmâm Celâlüddin, El-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv: I/173.

(26) Es-Sabbân, Muhammed b. Ali, Hâşiyet'üs-Sabbân Alâ Şerh'il-Eşmûnî: I/48.

(27) El-Eşmûnî, Nûruddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, Şerhu'l-Eşmûnî Alâ Elfiyeti İbni Mâlik: I/48 - 49.. Es-Süyûtî, Eşbâh: I/173.

(28) El-Eşmûnî, Şerh'ul-Elfiye: I/47 - 48. Es-Süyûtî, El-Eşbâh: I/173.

(29) El-Eşmûnî, Şerh'ul-Elfiye: I/49.

görünmüşse de: «Doğruya daha yakın..» sözüyle de, ikinci ekol: (mânâ ekolü)nün de hakkını tamâmen inkâr edemediğini ortaya koymuştur.

İbnü Cinnî 'îrâb'ı daha değişik bir biçimde tarif etmektedir. Ona göre:

«'îrâb: Lafızlarla mânâları açıklamaktır. (أكرم سعيد أباه) ve (شكر سعيدا أبوه) dediğin, zaman, (سعيد) ve (أب) kelimelerinden birinin raf'ı, diğerinin nasbı sebebiyle fâili mef'ûlden ayırd edebilirsin. Fakat (ضرب عيسى بشرى) dersen, o zaman fâili mef'ûlden ayırd etmek için tertibe, yâni fâilin mef'ûlden önce gelme hakkına riâyet edersin.» (30)

İbnü Cinnî'nin bu tarifi bize, 'îrâb'ın, mânâyı muhataba en doğru ve anlaşılır şekliyle aktarma görevini yüklediğini göstermektedir.

El-Eşbâh ve'n-Nezâir'de yer alan değişik bir tarifi de bize İmâm Sü-yûti şu şekilde nakl etmiştir :

«'îrâb: Kelimenin, cümle içerisinde yerini almadan önceki sükûn hâ-linden, cümleye intikâli sûretiyle terkib içerisinde gösterdiği yenilenme (teceddüd)dür.» (31)

Bu tarif, kelimelerin cümle içerisindeki amel ve hareke değişikliklerine yol açışını, değişik mânâlar elde edebilmek için kelimeleri değişik âmiller önünde değişik hareketlerle hareketlendirmek ve kelimeleri çeşit çeşit cümle kalıpları içerisinde farklı mânâları ifade edecek şekilde düzenlemek gerektiğini ifade etmesi bakımından çok enteresan bir tariftir. Tabiidir ki kelimelere istenen mânâyı ifade ettirebilmek veya cümle yada âyetlerden kast edilen en doğru mânâyı bulup çıkarabilmek, sözü edilen dilin gramer kaidelerini o cümleye yada âyete uygulayabilmeye bağlıdır. Bu itibarla 'îrâb'ı: «Bir dilin her çeşit (lafzî, takdîri veya mahallî) söyleyiş biçimleri ve tüm gramer kurallarını cümlelere uygulayarak cümlelerden kast edilen en isâbetli mânâyı tesbit sanatıdır.» diye tarif edebiliriz.

(30) İbnü Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, El-Hasâis: I/25.

(31) Es-Süyûti, El-Eşbâh ve'n-Nezâir: I/176.

İ'RÂB'IN LÜGAT MÂNÂSİ İLE İSTİLÂH MANASI ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

Kelimeler, dilde belli bir mânâyı karşılamak için konulmuştur. Bazen bu mânâlar, ilk konuluşundaki sınırları aşmış ve daha değişik ve ilk mânâlarından daha geniş ve farklı mânâlar kazanmışlardır. Dilde konuldukları ilk mânâlar, kelimelerin lügat mânâları, sonradan kazandıkları daha şümüllü ve özel olan mânâlar ise istilâh mânâlarıdır.

Her ne kadar istilâh mânâsı kazanmış kelime ve terkiplerin lügat mânâları ile istilâh mânâları birbirinden farklı ise de, her istilâh mânâsı kazanmış kelime veya terkiplerin lügat mânâsıyla mutlaka uzak yakın, kuvvetli zayıf bir ilgisi vardır. İşte bu ilginin tipik ve enteresan örneklerini i'râb kelimesinde de görüyoruz. Yukarda i'râb kelimesinin lügat ve istilâh mânâsı ile ilgili olarak söylenenleri toparlayıp değerlendirmeye çalıştık. Şimdi ise i'râb kelimesinin toparladığımız bu çok çeşitli lügat mânâlarından hangisi veya hangileriyle bağlantı kurularak istilâh manasına geçiş sağlanmış olduğunu tesbit etmeye çalışalım.

İmâm Süyûtî El-Eşbâh ve'n-Nezâir'inde bu konuda şunları söylemektedir :

«İbnü Salâh, i'râb'ın lügat mânâsından istilâh mânâsına intikâlî konusunda beş vecih ileri sürmüştür.

1 — İstilâhî mânâdaki i'râb, bu kelimenin lügattaki ifade ve beyân anlamından alınmıştır. Rasûlüllâh S.A.in: (الثيب يعرب عنها لسانها)

: «Dul, meramını diliyle ifade ve beyân edebilir.» sözündeki :

(يبين، يعرب) manasındadır. İşte i'râb'ın istilâh mânâsı, bu lügat mânâsından çıkarılmıştır. Buna göre mânâ: İnsan kalbindekileri nasıl ifade ve beyân ederse, i'râb da kelimenin manasını öyle beyân eder demektir.» (1)

2 — İ'râb, (عربت معدة فلان) : «midesi bozulmak» tabiri-
rindeki فسدت : «bozuldu» anlamına gelen (عربت) den türetil-
miştir. (عرب) nin başına bir hemze getirilerek (أعرب) elde
edilmiştir. Bu hemze selb ve izâle içindir. Buna göre: (أصلحتها، أعربتھا)

(1) Es-Süyûtî, El-İmâm Celâlüddîn, El-Eşbâh ve'n-Nezâir Fi'n-Nahv I/178.

demek olup, mide fesâdını selb ve izâle ettim, mide bozukluğunu giderip düzelttim demektir. Bu itibarla i'râb'ın mânâsı: sözden mânânın karışıklık ve fesâdını giderip, mânâ bozukluğunu yok etmek demektir. (2) Allâme Eşmûnî de: **(أعرب: أزال عرب الشيء وهو فساد)** «Bir şeyin bozukluğunu gidermek» sözüyle bu görüşe katılmaktadır. (3)

3 — İ'râb, yine **(عربت)** den türetilmiş ama, başına getirilen hemze selb için değil de geçişlilik: (teaddî) içindir. Buna göre i'râb'ın mânâsı: Kelâm, önce mânâların karışıklığı dolayısıyla bozuk iken, i'râb edilince yapılan değişiklik dolayısıyla bozuldu. İ'râb'la yapılan değişiklik, mânâ bakımından bir düzeltme. İsede, dış görünüş itibâriyle bir bozulma ve bir başkalaşma **(تغيير)**dür. Söz konusu istilâhî mânâ, i'râb'ın bu lügavî mânâsından alınmıştır. (4)

4 — İ'râb kelimesinin istilâhî mânâsı, onun «kendini sevdirmeye»: **(امرأة عروب)** anlamındaki lügat mânâsından aktarılmıştır. **(تخبيب)**

terkibindeki **(عروب)** kelimesi bu mânâyı ifade etmektedir. Zira, kadının kocasına kendini beğendirdiği zaman o kadına: **(امرأة عروب)**

denir. Buna göre i'râb demek, kadının kocasına kendini beğendirdiği gibi, mütekellimin i'râb'la kendini dinleyicisine sevdirmesi demektir. (5) Allâme Eşmûnî de, i'râb'ın lügat mânâları arasında «Başkasına kendini sevdirmek» sözünü kayd ederek bu görüşü benimsediğini ortaya koymuştur. (6)

5 — İ'râb, kişinin arapçayı konuşması anlamındaki: **(أعرب)** den alınmıştır. Çünkü i'râb'sız mütekellim, arapça konuşmayan kişi demektir. Zira bazuk dil, arapça değildir. Buna göre mütekellim, i'râb'la, i'râb'ın hakkını vermekle arab diline mutâbakat etmiş olmakta, i'râb diline eşdeğer sayılmaktadır. (7) Allâme Eşmûnî de **(أعرب)** nin lügat

(2) Es-Süyûti, El-İmâm Celâlüddin, El-Eşbâh ve'n-Nezâir: I/178.

(3) El-El-Eşmûnî, Nûruddin Ebu'l-Hasen, Ali b. Muhammed, Şerh'ul-Eşmûnî alâ Elfiyetl İbnl Mâlik: I/178.

(4) Es-Süyûti, El-Eşbâh ve'n-Nezâir: I/178., El-Eşmûnî, Şerh: I/47.

(5) Es-Süyûti, El-Eşbâh: I/179.

(6) El-Eşmûnî, Şerh'ul-Eşmûnî: I/47.

(7) Es-Süyûti, El-İmâm Celâlüddin, El-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv s. I/179.

mânâları arasında: «Arap dilini konuşmak» mânâsını kayd ederek Süyûtî'nin bu nakline katılmaktadır. (8)

Eşmûnî, i'râb'ın istilâh mânâsının kaynaklandığı yukardaki lügat mânâlarına şunları da eklemiştir :

- 1 — Dilde lahn, yanlış söyleyiş yapmamak.
- 2 — Erkek çocuğu doğmak.
- 3 — Soylu atı olmak.
- 4 — Atını bir yerden bir yere dolaştırmak. (9)

Bunlardan, dilde lahinden, bozuk söyleyişten uzak durmanın i'râb'ın istilâh mânâsıyla ilişkisi açıktır. «Soylu atı olmak» ise başka millet ve dillerle ihtilât etmemiş asil arabin arapçayı konuşmaya başladığı zamanki durumuyla; Safkan atın koşmaya başladığı zamanki durum arasındaki benzerlik alâkasıyla istilâhî mânâyâ geçiş sağlandığı anlaşılmaktadır. «Atın bir yerden bir yere dolaştırılması» ise, kelimelerin çeşitli cümleler içerisinde, çeşitli pozisyonlarda devamlı halde değişmesi ile benzerlik arz etmektedir.

(8) El-Eşmûnî, Nûrüddin Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, Şerh'ul-Eşmûnî Alâ Elfiyeti İbni Mâlik: I/47.

(9) a.g.e., 47.

«KUR'ÂN» KELİMESİNİN LÜGAT MANASI

Kur'ân kelimesinin lügat manası ve hangi kökten türetildiği hususundaki ihtilâflar epeyce kabarık ve çok eskilere dayanmaktadır. Kur'ân kelimesinin, aralarında ve kendi içlerinde hem mana mutâbakati, hem de büyük ölçüde mana farklılıkları arz eden kökleri :

(قرأ - قرء - قرأ) ve (قرأ - قرء - قرأ) den ibârettir. Bunlara bir-

de, «El-Kur'ân» kelimesinin hiçbir kökten türetilmemiş, müsemması gibi hiçbir şeyle iştikâk ilgisi olmayan, nev-i şahsına münhasır müstekil bir özel isim olduğu görüşü eklenmiştir. Ayrıca bu kelimenin kökü hakkında müşteşriklerin de bazı iddiaları vardır.

Kaynaklarda oldukça karışık ve farklı biçimlerde ele alınmış olan bu kelimeleri mümkün olduğu kadar öz olarak belirlemeye çalışacağız.

a — (قرأ - قرء - قرأ - قرأ)

1 — Toplamak, bir araya getirmek : (جمع) , birbirine eklemek,

ve katmak : (ضم) , içine almak, taşımak ve hâmile kalmak anlamındadır.

Ebû İshâk Ez-Zeccâc (Ö: 311/923): «Allah teâlânın Nebisi Muhammed S.A.e inzâl buyurduğu kitab, Kur'ân ve Fûrkân diye isimlendirilmiştir. Cem' etmek ve bir araya toplamak demektir. Kur'ân diye isimlendirilişinin sebebi, sûreleri bir araya toplayıp içine aldığı içindir. Allah Teâlânın :

(ان علينا جمعه وقرآنه) kavlinin manası : «Kur'ân'ın bir

araya getirilip toplanması ve okunması bize âittir.» (1) demektir demektir. (2)

Katâde b. Diâme'ye göre Kur'ân: Bir şeyi toplamak ve birbirine ekleyip katmak anlamındaki (قرأ) nin mastarıdır. Arabın :

(ما قرأت هذه الناقة سلى قط وما قرأت جنينا قط) sözlerinden de

bu mana anlaşılmaktadır. «Bu dişi devenin rahmi, içine hiçbir cenin almadı ve hiçbir cenine hâmile kalmadı» demektir. (3)

(1) El-Kıyâme sûresi, âyet: 17.

(2) İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: I/123.

(3) A.g.e., I/123. Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, Câmi'ul-beyân an te'vîli ây'il-Kur'ân: I/95 - 96.

Coğu âlimler şâirin, (هجان اللون لم تقرأ جنينا) mısırâındaki
 (لم تقرأ جنينا) yı : «Devenin rahmi, içine hiçbir cenin almadı,
 hâmile kalmadı» şeklinde anlamışlardır. (4)

Ebû İshâk Ez-Zeccâc : «Bence gerçek şu: (قرأ) lügatte top-
 lamak demektir (قرئت الماء في الحوض) sözündeki (قرئت)
 kelimesine, her ne kadar yâ bitiştirilmiş isede, (جمعت) , topladım anlamındadır. «Suyu havuzda toplayıp biriktirdim» demektir.
 (قرأت) (القرآن) de, «Kur'ân'ı toplu olarak telaffuz ettim, dilimden bir bütün olarak çıkarttır...» demektir. Maymun için de
 (يقرئ) kelimesi kullanılır. Bu, onun yediği şeyleri ağzında topladığı için söylenmiştir

(قرأ) kanın rahimde toplanmasıdır. Burada ancak tuhr hâlinde olur. Şâirin: (لم تقرأ جنينا ولا دما)
 sözü de bu meâldedir. «Rahmi ne cenin, nede kan taşımadı demektir.» (5)

İbn'ül-Esîr de: « قارئ - اقترأ - قراءة) ve (قرآن) kelime-
 leri hadiste çok tekrarlanan kelimelerdir. Bu kelimenin asıl manası: (الجمع)
 dir. Toplamak demektir. Senin topladığın her şey okuduğun şeylerdir. Allâh'ın kelâmı Kur'ân diye isimlendirilmiştir. Çünkü kıssalar, va'd, vaîd âyet ve sûreleri birbirine cem' edip bir araya getirmiştir.
 (فرقان) ve (غفران) gibi bir mastardır.» demiştir. (6)

Et-Taberî de : «Kur'ân kelimesinin (خسران) (فرقان) ve
 (كفران) gibi mastar olması gerekir.» demektir. (7)

(4) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/123. Et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmi'ul-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'ân: I/95.

(5) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/126 - 127.

(6) A.g.e.: I/124 ve Râğıb'ül-İsfehâni, Huseyn b. Muhammed, El-Müfredât fi Garîb'il-Kur'ân: 606.

(7) İbnü Cerîr Et-Taberî, Câmi'ul-Beyân: I/94.

Râğıb'ül-İsfehânî de (Ö: 502/1108) bu hususta şunları nakl etmektedir. «Allah'ın kitapları arasından bu kitabın Kur'ân diye isimlendirilmesi, O'nun Allah'ın bütün kitaplarının semerelerini câmî olmasından dolayıdır. Belki sâdece Allâh'ın kitaplarını değil, üstelik bütün ilimlerin semerelerini kendinde toplamış olmasından dolayıdır. Nitekim Hak Teâlâ buna: (كل شيء) (تفصيل) (كل شيء . . . وتبيان لكل شيء) kavilleriyle işâret buyurmaktadır.

Ez-Zerkeşî de: «Kur'ân'a bu isim bütün ilimleri cem' ettiği için verilmiştir. Zira Allâh Teâlâ (ما فرطنا في الكتاب من شيء) (9) buyurmuştur.» demektedir. (10)

Bu maddeyi Ebû Ali'l-Fârisî'nin şu kavli ile tamamlayalım: (ان علينا جمعه وقرآنه) (11) âyetinin manası: «senin kalbinde (hıfz) ezber olarak, dilinde (tilâvet) okuyuş olarak ve kulağında anlayış ve ilim olarak TOPLAMAK bize âittir.» (12)

2 — Tilâvet, okumak, güzel okumak, çok okumak, okuyuşu güzel olmak... anlamındadır.

(رجل حسن القراءة) denir. Okuyuşu güzel adam demektir.

(من قوم قلائين) : Güzel okuyan kimselerden..» denir. (13)

(القراءة) : kîrâ'et ise tertîl, okuyuş sırasında harfler ve kelimeleri birbirine eklemek demektir. (14)

Et-Taberi, Kur'ân kelimesi hakkındaki çeşitli rivâyetleri, özellikle Katâde'nin yukarıda verdiğimiz: «Kur'ân, toplamak ve birbirine katmak anlamında mastar olması gerekir..» şeklindeki görüşünü eleştirdikten

(8) Râğıb'ül-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, El-Müfredât Fî Ğarîb'il-Kur'ân: 607.

(9) En'âm Sûresi, âyet: 34.

(10) Ez-Zerkeşî, Bedrû'd-dîn Muhammed b. Abdillâh, El-Bürhân Fî Ulûm'il-Kur'ân: I/277.

(11) El-Kiyâme Sûresi, âyet: 18.

(12) Ez-Zerkeşî, Bedrûddîn Muhammed b. Abdillâh, El-Bürhân Fî Ulûm'il-Kur'ân: 278.

(13) İbnü'l-Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/124.

(14) Râğıb'ül-İsfehânî, El-Müfredât: 606.

sonra: «Müfessirler, Kur'ân'ın manası konusunda ihtilâf etmişlerdir. O'nun manasının İbnü Abbâs'ın kavli uyarınca tilâvet ve kırâetden mastar olması gerekir..» diyerek tercihini ortaya koymaktadır. (15)

Muhammed b. Sa'd tarîkiyle İbnü Abbâs'tan yapılan bir rivâyette de:

(فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) : «Sana okunduğunda, tilâvet

olduğunda içerisindekilere tâbi ol...» şeklinde açıklanmıştır. Buna göre: Kur'ân, okumak manasındadır. Meşhûr müfessir İbnü Cerîr, bu rivâyeti nakl ettikten sonra: «İbnü Abbâs'tan yapılan bu nakil, O'na göre, Kur'ân'ın okumak manasında olup, (قَرَأَ) nin mastarı olduğunu açıkça ortaya koyar...» demektedir. (16)

Ez-Zeccâc demiştir ki: (فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) kavli ilâhî-

sindeki (قَرَأْتَهُ) (قُرْآنَهُ) : «O'nun okunması» demektir. Yani : «Yâ Muhammed, biz Kur'ân'ı sana okuduğumuz zaman, sen O'nun okunuşuna tâbi ol. Biz nasıl okuyorsak, sen de öyle oku...» demektir. (17)

«Kur'ân okunan: (مَقْرُوءٌ) bir şey olduğu halde, nasıl olur

da, okumak anlamındaki: (الْقُرْآنُ) ismiyle isimlendirilebilir?... denirse, buna: Nasıl yazılan mektuba, kâtibin yazması anlamında kitab deniliyorsa, okunan: (مَقْرُوءٌ) kitaba da (الْقُرْآنُ) denilebilir (18) cevabı verilir. Yani Kur'ân, ismi Mef'ul anlamında mastardır.

Başlarında Et-Taberî olmak üzere, birçok âlimin, Kur'ân'ın diğer kök ve manalarına tercih ettikleri bu maddeyi de, Ez-Zerkânî'nin tercihini belirleyen şu görüşüyle tamamlayalım :

«Kur'ân kelimesine gelince O, lügatte (القِرَاءَةُ) : Kırâetle eş

anamlı bir mastardır. Sonra bu kelime, mastar manasından aktarılmış ve mastarın mefûle itlâkı kabîlinden, Nebî S.A.e indirilen kelâm-ı ilâhîye isim yapılmıştır. El-Lihyânî ve bir gurup âlim bu görüşe zâhib olmuşlardır..» (19)

(15) Et-Taberî, İbnü Cerîr, Câmi'ul-beyân An Te'vil'il-Kur'ân: I/94.

(16) A.g.e.: I/95.

(17) İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: I/123.

(18) Et-Taberî, Câmi'ul-Beyân: I/97.

(19) Ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, Menâhil'ül-Irfân Fî Ulûm'il-Kur'ân: I/7.

3 — Atmak, ağızındaki dışarı çıkarmak, içindekini bir bütün halinde dışarı çıkarıp atmak, izhâr etmek, açıklamak ve telaffuz etmek, anlamındadır.

Şimdi bu kelimenin bu manalarla ilgili nakillerini verelim :

Bazı âlimler, yukarda geçen (هجان اللون لم تقرأ جنينا) misrainsındaki (لم تقرأ جنينا) yı, (لم تجمع) içine almadı şeklinde değil de, (لم تلقه) : Yavruyu atmadı, rahminden dışarı çıkarmadı şeklinde anlamışlardır. Buna göre (قرأت القرآن) Kur'an'ı ağızından bir bütün olarak çıkardım, telaffuz, ettim, ortaya attım, demektir. (20)

Kutrub'un (Ö: 206/821) «Kur'an, kârî onu ağızından çıkarıp ortayere koyduğu için, arabin: «— Deve hiç yavru atmadı, düşürmedi.» anlamındaki: (ما قرأت ناقة سلى قط) sözünden alınarak Kur'an'a isim yapılmıştır.» (21) şeklindeki nakli de bu manayı ifâde etmektedir.

Ez-Zerkeşi de bu konuyla ilgili olarak, bazı müteahhir âlimlerden şu nakli yapmıştır :

«Kur'an kelimesinin kökü : (ان علينا جمعه وقرآنه) kavli-i ilâhîsine göre toplamak manasına olan (قرأ) olamaz. Çünkü, o taktirde bu âyetteki (جمعه) ile (قرآنه) arasında bir uyum olmaz. Dolayısıyla, onun kökü (أظهر) : açığa çıkardı ve (بين) : açıkladı anlamındaki (قرأ) dir. Zira kârî, Kur'an'ı izhâr eder ve ortaya çıkarır. (القرء) , zuhûr ve ortaya çıkış ifâde ettiği için kan anlamına gelir. (القرء) da vakit demektir. Bir şeyi vakitlendirmek de, ancak o şeyin ortaya çıkmasıyla olur.» (22)

(20) İbnü Manzûr, Lisân'ül-Arab: I/124.

(21) Es-Süyûtî, El-İmâm Celâlüddin Abdürrahmân, El-İtkân Fî Ulûm'il-Kur'an: I/51.

(22) Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/277.

Bu madde de, gerek yavrunun rahimden organları tam bir bütün; gerekse sözün, mananın tamamına mutâbık bir bütün olarak ortaya konması noktasına dikkat çekmektedir. Nitekim, Kur'ân, lafız - mana mutâbakatî insanüstü derecede olan biricik kitaptır. Dolayısıyla tam olarak telâfîz edilmesi, ağızdan aslına en uygun şekilde çıkarılması gerekir. Namazda kırâetin sıhhatinin, namazın da sıhhatinin şartı kılınışı bu noktanın önemini göstermektedir .

4 — (قرأ عليه وأقرأه آباءه) : Tebliğ etmek, ulaştırmak, göndermek, üzerine yüklenip taşımak ve sâhibine teslim etmek, manalarına gelir.

Hadîs-i şerifte : (الرب عز وجل يقرئك السلام) : «Rabb C.C. sana selâm gönderiyor.» (أقرأ فلانا أو على فلان السلام) «Falan adama selâm söyle» denir. (23)

Görülüyor ki, birinin selamını diğerine götüren kimse, sanki üzerine aldığı selâm emânetini üzerine yüklenip taşımakta ve sahibine götürüp teslim etmektedir. Bir kimse de, bir üstâddan Kur'ân ve Hadîs okuduğu zaman: «Falan zat bana Kur'ân okuttu.» der. Bu, «Üstâd Kur'ân veya hadîsi okuma yükünü bana yükledi.» demektir. (24)

Kur'ân'ın mezkûr mana kökenli olması durumunda insana Kur'ân'ın, Allaâh'ın insanlığa gönderdiği özel selâmı, ulaştırdığı yüce kelâmı, Cib-rîline, sonra da Rasûlüne yükleyip taşıttığı ve nihâyet insanlara ulaştırıp tebliğ eylediği kutsal emâneti olduğuna işâret ediliyormuş gibi geliyor.

5 — Zâhid olmak, fakîh olmak, künhüne vâkıf olmak, tam olarak anlamak, inceliklerine ermek, zabt ve hıfz etmek, habs etmek, te'lîf etmek... manalarına gelir. Şimdi bu manalarla ilgili görüşleri verelim:

(قرأ) ve (مقرئ) kelimeleri nâsik ve vâkıf anlamındadır. El-Ferrâ da : (Ö: 207/822), « (رجل قراء وامرأة قراة) »

denir. Bu, künhüne eren, fakîh ve zâhid olan, işin iç yüzünü iyice anlayan erkek ve kadın anlamına gelir.» demektir. (25)

(23) İb'nül - Menzûr, Lisân'ül - Arab: I/125.

(24) A.g.e.: I/125.

(25) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/125. El-Cevherî, Es-Sihâh: I/65.

(أقرأ الصحابة) : Sahâbenin Kur'ân'ı en iyi anlayanı, en sağlam zabt ve hıfz edeni demektir. (مقرئ قراء - قارئ) de bu kökten-dir. (26)

Ez-Zerkeşî de bu hususta şunları kayd etmektedir :

«Bazı kardeşlerimiz : Kur'ân'ı okurken onun mahlûk olan kı-râeti işitilir, ondan da Allâh'ın kadîm olan kelâmı anlaşılır. İşte : (لا تسمعوا لهذا القرآن) , (27) kavli-i ilâhîsinin manası da budur.

(لا تسمعوا) : «işitmezler değil, anlamazlar ve akıl erdirmezler.» demektir. Çünkü işitme işi, Kur'ân'ı dinleyen için, istese de istemese de kendiliğinden gerçekleşir.. (28)

Bişr b. Mu'âz'il-Akadî'den yapılan bir rivâyette şöyle denilmiştir: (إن علينا جمعه وقرآنه) O'nun hıfz ve te'lifi bize âittir, (فاذا قرأناه فاتبع قرآنه) Biz O'nu zabt ve te'lif ettiğimiz zaman sen O'nun halâline tâbî ol, harâmından kaçın..» demektir. Buna göre Kur'ân, hıfz ve te'lif etmek anlamındadır. Katâde de aynı görüşü paylaşır. Ama İbnü Cerîr, İbnü Abbâs'ın görüşünü tercih eder ve der ki: «Naklett-iğimiz bu görüşlerin arap dilinde sağlam dayanakları vardır. Yalnız İbnü Ab-bâs'ın görüşü daha evlâdır. Çünkü Allâh teâlâ Nebîsi S.A.e (فاذا قرأناه) âyeti dışında pek çok âyetlerinde vahy ettiklerinin tümüne tâbî olmayı emr eylemiş ve Kur'ân'ın tümünün te'lîfine kadar kaydıyla da olsa, emir-lerinden hiçbirini terk etmesine müsâde etmemiştir. (29)

Bir de habs etmek manasına gelir ki bu da yine yukardaki hıfz, mu-hâfaza ve tehlikelerden koruma yönlü bir manadır. Erkek, karısını hapsed-tiği veya câriyesini bir kadının yanına iddetini tamamlayana kadar tut-mak üzere verdiği zaman, (قرأت المرأة) der. (30)

Kur'ân'ın bu anlamlardaki kökten müştak olması da O'nun Levh-i Mahfûzda korunması, Hz. Muhammed'in hâfızasında nisyândan muhâfa-

(26) A.g.e.: I/124.

(27) El-Kıyâme sûresi, âyet: 17.

(28) Ez-Zerkeşî, El-Bürhân: I/278 - 279.

(29) Et-Taberî, Câmi'ul-Beyân: I/95 - 96.

(30) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/127.

zası, sonra seneler süren fâsılalarla nâzil olup, parça parça ve değişik malzemelere yazılmış olmasına rağmen deffeteyn arasında habs ve zabt edilmesi, (**إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ**) «Kur'ân'ı biz indirdik. biz... ve O'nun koruyucuları da şüphesiz ki biziz. (31) âyeti kerîmesiyle Allâh'ın muhâfaza sigortasına alınmış olması, asırlarca binlerce hâfızın hâfızasında hıfz-u te'lîf edilmesi, insanları kötülüklerden ve cehennemden muhâfazası... gibi özellikleriyle kadr-ü kıymetinin bilinmesine işâret etmektedir.

6 — Bir şeyin vakti gelmek, vakti yaklaşmak, (**أَقْرَاتُ النُّجُومِ**)

: Yıldızların batma zamanı gelmek, (**أَقْرَاتُ السَّرِيحِ**) : Rüzgârların esme vakti gelmek veya vaktinde esmek... anlamındadır.

İmâm Şâfii : « (**الْقُرْءِ**) vaktin ismidir. Kadın vakti ge-

lince hayız, vakti gelince tuhr (temiz) olur. Dolayısıyla (**أَقْرَاءُ**) hem hayız, hem tuhr anlamına alınabilir. Rasûlüllâh'ın sünneti (**الْمَطْلَقَاتُ يَتْرَبُصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ**) (32) kavli ilâhîsinde Allâh'ın

Tuhru murâd buyurduğuna delâlet etmektedir...» demiştir. (33)

İbn'ül-Esîr de: «Bu kelime aslında vakit demektir. Kadın hayızdan kurtulduğu an hem hayızlıdır, hem de temizdir. Bunun için zıt anlamlıdır.» demektedir. (34)

Bu mana da, dünyanın kuruluşundan bu yana Hz. Muhammed'in getirmesi beklenen, gelişi ins-ü cinne sâadet kaynağı olacak ve dalâlet bataklıklarında yüzen insanlığın çevresini değiştirecek olan Kur'ân-ı Kerîm'in geliş vaktinin önemine dikkat çekmekte, şekâvet devirleri ile saadet devirleri arasındaki çağlar çizgisi Kur'an'ın mümtâz adına kök olmaktadır.

7 — Hayız görmek, kirlenmek, kadının hayız kanı görmesi ve hayızdan temizlenip tuhr olması... anlamındadır.

(31) Hicr Sûresi, âyet: 9.

(32) Bakara Sûresi, âyet: 228.

(33) Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/277.. İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/126.

(34) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/126 - 127. El-Cevheri, Es-Sihâh: I/65.

(القرء) , İmâm-ı A'zâm'a göre: hayız olmak; İmâm-ı Şâfiî'ye göre, hayızdan temizlenip tuhr devresine girmektir. İmâm-ı A'zam'ın delili:

(دعي الصلاة أيام أقرأئك) : «Kirli günlerinde namazı bırak...» Hadîs-i Şerîf'idir. (35)

Râğıb'ül-İsfahânî de bu konuda şunları kayd etmiştir: (القرء)

« (القرء) , aslında tuhr'dan çıkıp hayz'a giriştir. Bu kelime, bir-biri ardınca gelen iki durum olan hayz ve tuhr'un ismi olduğuna göre, bu iki durumdan herbiri için kullanılabilir. Çünkü, hem yemek, hemde sofraya için konulan (المائدة) kelimesi gibi, her iki manaya birlikte delâlet etmek üzere vaz' edilmiş her isim, tek başına kullanıldığı zaman, bu iki manadan sadece bir tânesine delâlet edebilir. Sonra bu isim, her iki manadan herhangi birine ad olabilir. Kan görmeyen tâhire kadına hayızlı, kanı devam eden hayız ve nifaslı kadına tuhr'dur denilemediğine göre,

(قرو) ne sâdece Tuhr'un, nede sâdece hayz'ın ismidir. Dolayısıyla: (قرو) المطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قرو»

«hayız'dan tuhr'a giriş» demektir. (أقعدى من الصلاة أيام أقرأئك)

hadîsindeki: (أيام أقرأئك) de: «hayız günleri» demektir. (36)

İmâm Kisâi ve El-Ferrâ da: (أقراءت المرأة) : «Kadın hayız oldu...» demektir demişlerdir. İbn'ül-Esîr de: «Bu kelime hadîste çok geçer. Ezdâddandır. Tuhr için de hayz için de kullanılır.» demektedir. (37)

Görüldüğü gibi, (القرء) , hayz ile tuhr arasındaki çizgi... Diğer bir ifadesiyle, henüz sona ermiş tuhr ve başlamış hayz; veya tam aksine, henüz başlamış hayz ve sona ermiş tuhr demektir. Yani, temizlikle kirliliğin ayırım noktası...

Eğer Kur'ân kelimesinin bu kökten türediği düşünülürse -ki böyle

(35) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/127. El-Cevherî, Es-Sihâh: I/64 - 65.

(36) Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 606. İbnü Fâris, Mücmel'l-Lüğa: 2/750.

(37) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/127 - 128. El-Cevherî, Es-Sihâh: I/64.

bir görüşe raslamış değilim - o zaman bu kelime, temizlikle kirlilik arası bir çizgiyi çizmekte, ana rahminde yepyeni, nurlu bir hayatın teşekküle başlayışı ile yokluk dehlizlerinde kayboluşunu simgelemektedir. Nitekim Kur'ân da hak ile bâtili, hidâyetle dalâleti, hayırla şerri, ebedî saadetle şekâveti, bir anlamda gerçek hayatla ölümü, temizlikle kirliliği ayıran kitaptır. Zaten O'nun bir diğer ismi de bu anlamdaki «FÜRKÂN»dır.

b — (جمع) Toplamak (قرن — يقرن — قرن — قران) , birleştirmek, katmak (ضم) ,bağlamak, yaklaştırmak, çağdaş olmak, birbirine denk, yaşıt, yoldaş, fikirdaş ve eş olmak, birbirini tasdik etmek, okşamak, andırmak, birbirine benzemek... (38) demektir.

Râğıb'ül-İsfahânî'ye göre : (قرن) ve (اقتران) : İki veya daha fazla şeyleri herhangi bir manada cem' etmek ve birleştirmektir.

(اقتران) (39) âyetindeki (أو جاء معه الملائكة مقترنين)

(قران) da hac ile umrenin birleştirilmesidir. (40)

Ez-Zerkeşî de: « (قران) : Bir şeyi bir şeye ekleyip katmak

(ضم) anlamındaki (قرن) den müştaktır. Bu sebeple, sûreler, âyetler ve harflerin içerisine katılmış olması dolayısıyla Kur'ân diye isimlendirilmiştir. Hac ve umrenin birleştirilmesine bu yüzden (قران) denilmiştir. İmâm'ül-Eş'ârî de bu manayı itibâr etmiştir. (41)

İmâm-ı Süyûtî de: «İçlerinde İmâm'ül-Eş'ârî'nin de bulunduğu bir gurup âlim şu görüştedirler: Kur'ân, bir şeyin bir şeye katılması anlamındaki (قرن) den türetilmiş ve onunla sûreler, âyetler ve harfleri içeren Kur'ân isimlendirilmiştir..» demektedir. (42)

(38) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: 17/214 - 218.. Hey'et, Mu'cem'ül-Vesit: 2/737. Kâmûs Tercümesi: 4/721 - 727.. İbnü Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mücmel'ül-Lüğa: 2/749.. Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât Fî Ğarib'il-Kur'ân: 2/605.

(39) Zuhurf sûresi, âyet: 53.

(40) Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 2/605.

(41) Ez-Zerkeşî, El-Bürhân: I/278.

(42) Es-Süyûtî, El-İtkân: I/50.

El-Ferrâ da şu görüştedir: «Kur'ân (القرائن) den türetilmiştir. Çünkü âyetler Kur'ân'ın birer parçasıdır, birbirini tasdik eder ve birbirini andırırlar. Âyetlerin birbirini doğrulayıp okşaması, onların birbirinin karîneleri olduğunu gösterir. Kur'ân hemzesizdir. Sonundaki nûn harfi kelimenin aslındandır..» (43)

Ez-Zeccâc ise, Kur'ân kelimesinin sonundaki nûnun kelimenin aslından olduğuna karşı çıkmamakla beraber, hemzenin kelimenin aslından olmadığı görüşüne şu sözleriyle karşı çıkar: «Bu söz bir dalgınlık eseri söylenmiştir. Doğrusu, Kur'ân kelimesindeki hemzenin terk edilmesi, kelimenin aslından olmayışından değil, hafifletme kabîlindedir. Dolayısıyla hemzenin harekesi kendisinden önceki sâkin «râ»ya aktarılmıştır. (44)

Ez-Zerkeşî, bu hususta, El-Kurtubî'den naklederek şöyle demektedir: «Kur'ân, hemzesiz olarak (قرن) den alınmıştır. Çünkü O'nun âyetleri birbirini tasdik eder ve birbirine benzer. Dolayısıyla bunlar birer (قرائن) : karâindir. (45) Ez-Zeccâc ise bu kavlin bir sehiv eseri olduğunu söylemiş, Kur'ân kelimesindeki hemzenin terki tahfif içindir. Hemzenin harekesi de makablindeki sâkin râya nakledilmiştir. (46) demektedir.

Buradaki, Kur'ân hemzelimi, hemzesiz midir münâkaşası aslında (قرن) denmi türemiş, yoksa (قرن) dışı köklerdenmi türemiş meselesidir. Eğer (قرن) den türemiş olduğu kesinlik kazanırsa, hemzesiz olması gerekir. Bu da O'nun bu köke inhisâr ettirilmesi demektir. Kur'ân bir tek köke inhisâr ettirilirse, diğer köklerine bağlı birçok mana takviyesi ve zenginliğinden mahrûm edilmiş olur. Oysa hemzenin sâdece tahfif için hafz edilmiş olması, birçok âlemin hemzeli olduğunu kabûl etmiş olması ve ümmet içerisinde hemzeli olarak yerleşmiş bulunması O'nu bu inhisârdan kurtarmakta, iştikâkı konusundaki bütün kök ve manalarına giden yolu açık tutmaktadır. Bu konu ilerde bir münâsebetle tekrar gündeme gelecektir.

(43) Mennâ' Kattân-Mebâhis Fî Ulûm'il-Kur'ân: 20.. Es-Süyûtî, El-İtkân: I/50-51. Ez-Zerkânî, Muhammed Abdül'azîm, Menâhil: I/7.

(44) Es-Süyûtî, El-İtkân: I/50-51. Mennâ' Kattân, Mebâhis Fî Ulûm'il-Kur'ân: 20.

(45) Ez-Zerkeşî, El-Bürhân: 278.

(46) A.g.e.: El-Bürhân: 278.

(فلان قرن أو قرين فلان) : «Falan adam falan adamın

dengi, yakını, eşidir» denir. Bu, güç, kuvvet ve benzeri durumlarıyla birbirine benzeyen eş, denk, arkadaş.. vb.. demektir. (47)

(القرن) : Bir zamanda birlikte yaşayan kavim, çağdaş insanlar

veya, çağ ve zaman anlamındadır. (48) (وكم أهلنا قبلهم من قرن) (49)

âyeti kerîmesindeki (قرن) bu manadadır.

İçerisi eşdeğer gerçeklerle dolu, birbirini okşayan âyetlerle lebâleb, birbiriyle her yönden yarışabilecek ve biri diğerinden daha üstün sayılmayacak derecede birbirine denk âyetlerle dolu olan Kur'ân'ın isminin mezkûr kökten türemiş olması vazgeçilmez bir ihtimâldir. Zira Kur'ân'ın

isimlerinden biri sayılan : (المتشابه) kelimesinin içinde geçtiği âyeti kerîmede Cenâbı Hakk şöyle buyurmaktadır :

«اللّٰهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي (50) «Allâh, kelâmın en güzelini (âyetleri birbiriyle) âhenkli, (birbirine) benzeyen, (birbirini) okşayıp andıran, birbirine eşdeğerde âyetlerle dolu bir kitâb hâlinde indirmişti...»

«İ'câzda, nazımda, mana sıhhatinde, umûmun menfaatlerine rehberlikte..» (51) «sıdkta, beyânda, va'zda, i'câzda v.b.» de (52) birbirine benzeyen âyetleri muhtevî bir kitabın birbirine mukâyese edilemez derecede değerli insanlardan oluşan nesilleri, çağları ortaya çıkarması kesin... Bu manaların bileşkesi bir kitabın, en azından toparlayabildiğimiz bu manaları ifâde eden: (قرن) den türetilmiş olması gâyet tabiidir.

قرو — قرا — بقرو — قرو — c : Kasd etmek, bir şeye yönel-

mek, ardına düşüp araştırmak, adım adım dolaşım durum tesbîti yapmak, bir bir uğrayıp durumlara şâhid olmak, su biriktirmek, cem' etmek, toplama-

(47) Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 605.

(48) A.g.e.: El-Müfredât: 605.

(49) El-Meryem sûresi, âyet: 74 ve 98, Es-Sâd sûresi, âyet: 3 ve Kâaf sûresi, âyet: 31.

(50) Ez-Zümer sûresi, âyet: 23.

(51) El-Beydâvî, Kâdî, Envâr'ut-Tenzil ve Esrâr'ut-Te'vil: Ez-Zümer sûresi 23. âyetin tefsiri.

(52) El-Mahallî, Celâlüddin, Tefsir'ul-Celâleyn: Ez-Zümer sûresi, 23. âyetin tefsiri...

mak, yağmur, su v.b.. her yeri kaplamak, kavim v.b. aynı tarz ve biçimde olmak, aynı şekle sokmak... anlamlarına gelir. (53)

(يقرون الناس)

denir. «İnsanların ardına düşüp durum-

larını araştırarak amellerine bakmak.» demektir. **(قروت البلاد قروا)**

denir. «Bir ülkeden çıkıp diğerine giderek belde belde dolaşip durum tesbiti yapmak..» demektir. Bir hadis-i Şerifte:

(الناس قوارى الله في أرضه) buyurulmuştur. «İnsanlar Allâh'ın, yer yüzündeki şahidleridir.» demektir. Çünkü onlar birbirlerinin iyi ve kötü hal ve amellerini araştırıp tesbit ederler. İnsanların sâlih olanlarına da:

(القارية) denilmiştir. Bir de **(قرو)** en küçüğünden en büyüğüne su biriktirilen kap veya yer demektir. Tahtadan yapılmış çok küçük su kadehinden tutun da, çok büyük bir havzın deve ve koyunların su içmesine elverişli hâle getirilmiş uzantısına kadar her türlü su ve su birikintisi anlamına gelmektedir. (54)

Meşhûr lügat bilgini İbnü Fâris bu konuda şunları söylemektedir:

«Kur'ân, **(قرو)** kelimesinden alınmıştır. Toplamak: **(جمع)** manasındadır. Ya da kâriin bir âyetten çıkıp diğer âyete girmesi anlamındadır. **(قرو)**, birde, büyük bir havzın, develerin su içmesi için yapılmış uzantısıdır.. (55)

Gerek İbnü Fâris, gerekse diğer lügatçilerin naklettikleri bu büyük havuz insana, levh-i Mahfûz'daki ilim deryâsını; yaratıkların sulanmasına uygun küçük havuz da, Allâh'ın Levh-i Mahfûz'daki ilim deryâsından alınıp insanların yararlanabileceği şekle getirilen Kur'ân-ı Kerim'i hatırlatmaktadır. Kur'ân ise sâlih kulları vâsitasıyla bütün dünyâyı dolaşmakta ve insanlara hayat vermekte, durumlarını düzeltmekte, iyi ve kötü insan-

(53) İbnü Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mücmel'ül-Lüğa: 2/750. İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: 20/34 - 35. El-Cevherî, Sihâh: I/2461. (İbrahim Mustafâ, Ahmed Hasen Zeyyât..), Mu'cem'ül-Vesit: 2/738. Kâmûs tercemesi: 4/1131.

(54) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: 20/34 - 35.. İbnü Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mücmel'ül-Lüğa: 2/750.. El-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, Es, Sihâh Tâc'ül-Lüğa: I/2461. Hey'et: İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Hasen Zeyyât, Hâmid Abdülkâdir, Muhammed Ali En-Neccâr.. El-Mu'cem'ül-Vesit: 2/738 - 739. Kâmûs Tercemesi: 4/1131.

(55) İbnü Fâris, Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, Mücmel'ül-Lüğa: 2/750.

lara tanıklık etmektedir. Bu itibarla kelimenin kök manasıyla ıstılâh manası arasında enteresan bir uyum izlenmektedir.

İslâm âlimlerinin çoğunluğu Kur'ân'ın (قرأ) kökünden alındığı fikrinde birleşiyor gibi görünmekteyse de, yukardaki kökte ifâde etmeye çalıştığımız enteresan uyuma bakılırsa, Kur'ân'ın (قرو) kökünden türetildiği görüşünde İbnü Fâris'in tek yada zayıf kaldığını söylemek mümkün görünmemektedir. Zirâ hayat demek olan suya benzetilerek, gerçek hayat iksiri Kur'ân-ı Kerim'in bu kökten kaynaklanmış olması en az (قرأ) kökündeki lügavî-ıstılâhî mana uyumu kadar teshîr edicidir.

d — (قري — يقرى — قرى — قريا — قري — وقرا °) Misâfir etmek, misâfir ağırlamak, ziyâfet vermek, ikrâm ve ihsânda bulunmak, cem'etmek, biriktirmek, toplamak, köye inmek, toplamak, karye karye, belde belde dolaşip araştırmak, durumlara şâhid olmak, çok büyük bir şeyin küçük şeyleri silikleştirmesi, yüksekten aşağıya doğru su akmak, manalarına gelir. (56)

El-Cevherî ile diğer bazı lügat bilginleri bu kelimenin manaları cümlesinden özetle şunları vermektedir :

(قري البعير العلف في شدقه) denir. «Köye indim» demektir (قريت القرية) denir. «Deve otu avurdunda topladı.» demektir (قريت الماء في الحوض) denir. «Suyu havuzda topladım.» demektir. (قريت الضيف قري و قرا °) denir. «Misâfire ihsân ettim.» demektir. (القرى) ise verilen ziyâfetin adıdır. (57)

Bazı lügatler (قوارى) kelimesini (قرو) kökünden, bazıları da yâî (قري) kökünden göstermişler, yâî olarak gösterenler (قوارى)

(53) İbnü Fâris, Mücmel'ül-Lüğa: 2/750. Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 2/607. İbrâhim Mustafâ, Ahmed Hasen Zeyyât, Hâmid Abdül-Kâdir, Muhammed Ali En-Neccâr, El-Mu'cem'ül-Vesit: 2/738. Kaamûs tercemesi: 4/1129-1130.

(57) Râğıb'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 2/607. El-Cevherî, Es-Sihâh: 6/2461. İbnü'l-Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/126.

nin vâvını yâdan makiûb kabûl ederik, onun (القارية) nin cem'i olduğunu kabûl etmişlerdir. Buna göre, El-Cevherî ve İbnü menzûr, hadîs-i Şerîfte, insanların karye karye, belde belde dolaşip, diğer insanların ardına düşerek amellerini görmeleri ve onların iyi ve kötü durumlarına şahid olmaları dolayısıyla (الناس قوارى الله في الأرض) buyurulmuştur... demektedirler. (58)

Râğib'ül-İsfahânî de bu kökün türevlerinden olan (القرية) kelimesi için şunları aktarmaktadır: « (قرية) : İnsanların ictimâ' ettiği yer veya tüm insanlar demektir. (واسأل القرية) . (59) âyet-i kerîmesini çoğu müfessirler (أهل القرية) : «Köy halkı.» diye tefsir etmişlerdir. Bazıları da buradaki karye bizzat kavimdir demişlerdir. Buna göre: (وضرب الله مثلا قرية) , (60)

(61) (وما من قرية هي أشد قوة من قريتك)

gibi birçok âyeti kerîmelerdeki karye kelimeleri hep kavim, halk demektir. (62)

Karye, bir mekân olarak ister köy olsun, ister bütün bir dünya... Ağırlananlar, ister köy halkı olsun, ister bütün insanlık... Önemli olan bu maddenin ifade ettiği mekân, bu mekânda ağırlananlar ve ağırlamak için verilen ZİYÂFET... Mekân dünyâ misâfirhânesi, bu misâfirhânedede ağırlananlar bütün insanlık, verilen ziyâfet de KUR'ÂN olsa gerek.

Bu büyük misâfirhâne: dünyânın her yerine Allâh'ın misâfirleri dağılmış ve Allâh, misâfirlerine diğer nimetleri yanında en büyük ziyâfetini gönderiyor. Kur'ân... En değerli misâfire ihsân ve ikrâm edilen en üstün ziyâfet: Kur'ân... Her yere dağılmış İns-ü Cinn için deffeteyn arasında cem' edilmiş Kur'ân...

Bu maddenin ifade ettiği manalardan biri de: «Çok büyük bir şeyin küçük şeyleri silikleştirmesi..» idi. Bilindiği gibi Kur'ân, nüzûlü, bütün ilâhî

(58) El-Cevherî, Es-Sihâh: 6/2461. İnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: 20/34.

(59) Yûsuf sûresi, âyet: 72.

(60) En-Nahl sûresi, âyet: 112.

(61) Muhammed sûresi, âyet: 13.

(62) Râğib'ül-İsfahânî, El-Müfredât: 607.

kitapları yada bunların kalıntılarını nesh etmiş, tamamen silmiş olan en parlak nûr, bütün semâvî ışıkları söndüren güneş mesâbesindedir.

Bu kökten kaynaklanan manalardan biri de: «Yüksekten aşağıya doğru su akmak..» idi... (وجعلنا من الماء كل شيء حي) (63) «Her şeyi sudan dirilttik..» buyuran Hayy-ü Kayyûm'un yüce katından inzâl buyurduğu Kur'ân, onların gerçek anlamda hayatiyetini sağlayan âb-ı hayât olmaktadır.

e — Kur'ân kelimesi hiçbir kökten türemiş değildir. En meşhûr ve mevsûk âlimlerden kırâet ilmini alan ve bu ilmi İbnü Abbâs yoluyla Rasûlüllâha dayanan İmâm Şâfiî R.A. bu konuda şöyle derdi: «Kur'ân bir isimdir. Ne mehmûzdur, nede (قرأ) den alınmıştır. O, sâdece Tevrât

ve İncil gibi, Allâh'ın kitabına verilmiş bir isimdir. (قرأت القرآن)

dediğin zaman (قرأت) hemzelenir ama (القرآن) hemzelenmez..» (64)

Ebû Bekr b. Mücâhid bu konuda: «Amr b. Alâ (القرآن) kelimesini hemzelemez, İbnü Kesîr'den rivâyet edildiği gibi okurdu.» demiştir. (65)

Bazı âlimler: «Bazen (القرآن) kelimesinin hemzesi tahfif için hafz edilerek hemzesiz okunurdu..» demişlerdir. (66)

İmâm Es-Süyûtî bu konuda şunları nakl etmiştir: «Bir gurup âlim. Kur'ân bir özel isimdir. Başka bir kelimeden türetilmiş değildir..» demişlerdir. İbnü kesîr (القرآن) : Kuraan şeklinde okumuştur. Bu görüş Eş-Şâfiî'den rivâyet edilmiştir. Beyhakî, Hatîb ve şâir âlimler de Eş-Şâfiî'den tahrîc ederek demişler ki: Kırâ'et kelimesi hemzeli okunurdu, Kur'ân ise hemzelenmezdi. Beyhakî bu tahrîce ilâve ederek: Kur'ân bir isimdir. Hemzeli değildir. Kırâ'etten alınmamıştır. Sâdece Tevrât ve İncil gibi, Allâh'ın kitâbına verilmiş bir isimdir..» (67)

(63) Enbiyâ sûresi, âyet: 30.

(64) Es-Süyûtî, el-İtkân: I/50.. Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/274.. İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/124.

(65) İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/124.

(66) Et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, Keşşâfû Istilâhât'il-Fünûn: 2/1158. İbnü Menzûr, Lisân'ül-Arab: I/124.

(67) Es-Süyûtî, El-İtkân: I/50. Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/278.

Es-Süyûtî, bu kavilleri nakl ettikten sonra: «Bence bu kaviller içeri-
sinde muhtâr olan, Şâfiî'nin görüşüdür.» demektedir. (68) Et-Taberî'nin
hemzeli (قرأ) den türemiş olduğunu, (كفران) ve (رجحان)
gibi bir mastar olduğunu tercih ettiğini yukarda nakl etmiştik. (69)

(قرن) maddesini işlerken işâret ettiğimiz gibi, Kur'ân'ın hem-
zesiz olduğuna dâir görüşler de sağlam temellere dayanıyorsa da, bunun
sebebi yukarda da belirtildiği gibi, aslında hemzeyi ihtivâ etmemesinden
değil; hemzenin telaffuz güçlüğüne gidermek, diğer ifâdesiyle tahfif için
olsa gerektir. Zirâ ulemânın ekserisi hemzeli olduğunda ittifâk etmekte-
dirler. Ümmet içerisinde de hemzeli olarak yerleşmiştir. Dolayısıyla Hem-
zeli şekliyle de Kur'ân, kendi gibi, hiçbir şeyden türememiş, hiçbir ârzi
şeyle ilgisi olmayan, nev-i şahsına münhasır bir alem olarak düşünüle-
bilir. Hemzeli olması buna hiçbir sûrette mânî değildir.

Nasıl ki, kalem kelimesi bir isim, yazı yazmamızı sağlayan elimizdeki
şu âlet de onun müsemması ise, Kur'ân da bir isim, bir alemdir; Vasıfla-
rını saymakla bitiremediğimiz, müteşâbihâtı ve gayip haberleriyle bir kıs-
mını hiç bilemediğimiz Kitâb'ullâh ise O'nun müsemması... Birşeyin bir-
çok değişik isimleri olabildiği gibi, müsemması da çok sayıda olabilir. İs-
mi bir elektrik düğmesi, müsemmayı da onun lambaları kabûl edersek,
nasıl bir düğmeye dokunduğumuz zaman birçok lambalar birden yanabi-
liyor, aynı lambalar çok sayıda değişik düğmelerle de yakılabiliyorsa,
Kur'ân'daki isim müsemma ilişkisi de böyledir. Kur'ân düğmesine dokun-
duğunuz zaman yukarda ta'dâd etmeye çalıştığımız, bulabildiğimiz ve bu-
lamadığımız bütün manalar hep birden parlayabileceği gibi; Kur'ân ismi
dışındaki, meselâ Fûrkân ismi de aynı lambaları kısmen de olsa yakabilir.

Kur'ân kelimesinin farklı lügat manalarını verirken, ismin müsemma-
ya mütâbakatine yer yer işâret ettik ve bunlardan hiç birinden vazgeçile-
meyeceğini göstermeye çalıştık. Her ne kadar İslâm âlimleri bu manalar-
dan bazılarına daha fazla meyl etmiş görünüyorsa da, tarifinde bile
güçlük çekilen böyle bir kitâbın isminin müsemmaya uygun düşen bu lü-
gavî manalara açık tutulması, insan oğlunun sonsuz kâbiliyet ve teces-
süsünün icâbı olarak kalmalıdır.

Oysa, daha önce de işâret ettiğimiz gibi, serd ettiklerimiz, bu keli-
menin manalarının tamamı da değildir. Ayrıca Kur'ân'ın bu ilk ismi dışın-
da da pek çok isimleri vardır. Ez-Zerkeşi ve Es-Süyûtî'nin naklettiklerine

(68) Es-Süyûtî, El-İtkân: I/50.

(69) Et-Taberî, Câmî'ul-Beyân: I/94.

göre, Kur'ân'ın ellibeş, bir rivâyete göre doksan tane ismi vardır. (70) Kaldı ki, âyet-i Kerîmelerden de deliller getirilerek bir bir serd edilen bu isimler arasında da enteresan uyumların olduğu göze çarpmaktadır. Meselâ (كتاب الله) bunlardan biridir. Ez-Zerkânî'ye göre (كتب)

nin kök manası (جمع) toplamaktır. Kur'ân'a (كتاب الله) ismi, harfleri, âyetleri, kıssaları, ahkâmı ve haberleri, kendine hâs bir tarzda bir araya topladığı için verilmiştir. (71) Yukarda serd ettiğimiz kök manaların çoğunda da aynı mana hâkim durumdadır. Şimdi, İslâm âlimlerinin çoğu okumak manasındaki (قرأ) yi kök olarak tercih eder görünüyolarlar diye, misâfir ağırlamak, cem' etmek yada hakkı bâtıdan tefrik etmek manasını göz ardı etmemiz doğru olurmu?! Sonra tercih etmek demek, tercih edilmeyen görüşlerin meselede hiç etkisi yok, gerçek payı yok mu demektir?!.. Bu itibarla haklı olarak Kur'ân, lügat manalarının dört bir yandan verdiği mana desteği açısından da bir mu'cize sergilemektedir.

Kur'ân'ın senelerce süren parça parça nüzülû ile, âyet ve sûrelerinin yerlerinin tevkîfî tesbîti yönüyle toplamak manasındaki köklerinden; îmân ve ibâdetle doğru okunmasının zarûreti, Cibrîl-i Emîn'in diliyle, Rasûl-ü zîşân'ın fem-i saadetlerinden sudûr etmiş olması, bütün müslümanların vird-i zebânı biricik kitâb olması yönünden okumak anlamındaki kökünden; her türlü yalan, yanlış, tahrîf ve şüpheden arınmış, tâhir ve ancak temizlenmiş kimselerin ele, temiz gönüllerin dile alabilmesi yönüyle temizlenmek kökünden ve yukarda sıraladığımız ve sıralayamadığımız, meçhûlün tül perdeleri gerisinde kalan çeşitli manalar ve bu manaların tümünün dokuduğu bir dantelâ, bir manalar bileşkesi, manalar buketi ve manalar cümbüşü teşkil edişi yönüyle birçok hikmetli manalarından türetilmiş olduğunu hesâba katmak gerekir, ve bunlardan hiçbiri bizi diğerlerinden müstağnî kılacak nitelikte değildir.

İ — Müsteşriklere Göre, Kur'ân kelimesi mu'arrebdir.

Müsteşriklerden Schwalli, Welhausen ve Horovitz, Kur'ân kelimesinin süryânîce veya İbrânîce «Keryâni», «Kiryâni» lafzından türemiş olduğunu ileri sürmektedirler. (73)

(70) Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/273.. Es-Süyûti, El-İtkân: I/50.

(71) Ez-Zerkeşi, El-Bürhân: I/276.

(73) İslâm Ansiklopedisi, VI. 995; Jeffery..

Prof. Dr. İsmâil Cerrahoğlu, müsteşriklerin bu görüşlerini detaylı olarak verirken, onların garazkâr davranışlarına da işâret ettikten sonra şunları söylemektedir: «Müslüman âlimler bu görüşe iltifât etmemektedir.

Mümkündür ki arapların (قرأ) lafzını (تلا) manasında kullanmaları ve müslümanların bu kelime ile Allâh'ın Kitâbını tesmiye etmeleri, bu kelimenin araplaşmış olduğuna kâfi gelir. En doğru manayı

(قرأ) fiili ve müştekkâtının yetmişbeş defa kullanıldığı Kur'ân-ı Kerim'in kendi dilinde aramak lâzım gelir. Çünkü Arap Dilinin de Sâmi dillerinden biri olduğu unutulmamalıdır...» (74)

KUR'ÂN'IN İSTİLÂHİ MANASI :

Kur'ân kelimesinin lügat manasında ihtilâf edildiği gibi, ıstilah manasında da büyük ölçüde ihtilâfa düşülmüştür. O'nun çok çeşitli tarifleri yapılmıştır. Ama bütün âlimlerin ittifâk ettiği bir tarifi yapılamamıştır. Nitekim, doksan ismi olan bir şeyin tarifi kolay olmasa gerek..

Ez-Zerkânî bu ihtilâfın sebeplerini ve cevaplarını bize detaylı bir şekilde anlatırken şunları söylemektedir :

«Kur'ân bir alem, özel isimdir. Kadîm, ezeli, ebedî, hikemî kelimelerdir. Bu sıfatlar, sınır tanımayan sıfatlardır. Dolayısıyla bunlara ne hakiki nede itibârî bir sınır konulamaz. Üstelik sayı ve huduttan münezzehtirler. Çünkü sayıp dökmek, tarifile sınırlandırmak gibi şeyler hudûs alâmetidir. Oysa Allâh'ın Kelâm'ı kadîmdir. Ezeli, ebedî ve hikemîdir. Böyle bir şey, nasıl olur da tarif sınırları içerisine sığdırılabilir?!..» (75)

«Kur'ân bir alem olduğuna, alem ise mürekkebe ve müşahhasâtından oluşan bir cüz'î (varlık) olduğuna, müşahhasâtın tanınması da ancak onlara duyularla muttali olmakla mümkün olduğuna; dolayısıyla cüz'iyâtın değil de ancak külliyyâtın tarifleri yapılabileceğine göre, Kur'ân'ın tarifi nasıl yapılabilir?!.. O'nun yapılmış bunca tarifleri neyin nesidir?!..» (76)

Ez-Zerkânî bu sorulara şu cevapları vermektedir :

1 — Biz, bir kerre, «ancak küllî şeylerin tarifleri yapılabilir. Cüz'iyâtın tarifi yapılamaz..» görüşüne karşıyız. Neden tamâmı hâricte ancak kendi özelliğiyle belli şahısta gerçekleşen küllî durumlarla cüz'iyâtın tarifi yapılamasın?!.. Zira gerçek şudur ki şahıs, akıl yönüyle, onu çoğu şeylerle ortak hâle getiremeyecek şekilde belirleyen vasıflarıyla değil de,

(74) Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmâil, Tefsir Usûlü: 33.

(75) Ez-Zerkânî, Muhammed Abdül'azîm, Menâhil'ül-Irfân Fî Ulûm'il-Kur'ân: 14.

(76) A.g.e.: 14.

varlık yönüyle, kendisini başkalarından ayıran bütün vasıflarıyla tarif edilebilir. Böyle bir tarif ise ancak işâretle yapılabilir.

2 — Biz ancak külliyâtın tarifinin yapılabileceğini kabul ediyoruz. Ama onların dedikleri hakiki tarif değil, sâdece ayırd edici kural (mümeyyiz zâbıt)tır. Târif edici değil.. (77)

3 — Söz konusu tarif, tarifte cins ve fasıl şartı aramayan usûlcülerin görüşü doğrultusundaki tariftir. Onlara göre tarif, kayıtsız şartsız câmî ve mânî tariftir. Buna göre şahıs, usulcülerce tarif edilebilir, mantıklarca tarif edilemez. (78)

KELÂMCILARA GÖRE : «Kur'ân alemdir. Yani Allâh'ın diğer ilâhî kelâmılarından ayrı özellikte bir kelâmdır.

2 — Kur'ân Allâh'ın kelâmıdır. Allâh'ın kelâmı ise kadîmdir. Mahlûk değildir. Dolayısıyla O'nun sonradan olanlar (havâdis)den ve sonradan olanların değişen durumları: (a'râz)dan münezzehe olması gerekir.

Kelâmcılar Allâh'ın kelâm-ı nefsisini, beşerin, mastar veya hâasılı mastar yollu kelâmı nefsisine benzeterek: «İlâhî kelâm (Kur'ân'ı) fatihanın başından Nâs sûresinin sonuna kadar devam eden hikemî kelimelere müteallik kadîm sıfattır.» diye tarif etmişlerdir. Söz konusu ezeli kelimeler; lafzî, zihni ve rûhî harflerden tecerrüd etmiştir. Bu harfler aynada terettübî ve gayri teâkübî olarak görülen suret gibi terettübî ve gayri teâkübîdir. Yâni, aynadaki sûret sâhibine delâlet ve terettüb eder ama, ard arda gelen bir süreklilik arz etmez. Tariflerinde: «Hikemî kelimeler» deyişlerinin sebebi, onların harf ve savtlar sûretinde şekillendirilmiş gerçek lafızlar olmayışlarından dolayıdır. Kelimelere, kıdem vasfını kazandırmak için de kadîm, ezeli vasfını vermişlerdir. Onları mahlûk sıfatıyla vasf etmekten arındırmak için de, lafzî, zihni ve rûhî harflerden mücerred olduklarını söylemişlerdir. «Hikemî kelimeler birbirini takib eden kelimeler değildir.» demişler. Çünkü teâküb, zamanı gerektirir. Birbirini takib eden şeyler zaman içinde olur. Zaman ise hâdistir. Oysa hikemî kelimeler kadîmdirler. Onlara terettüb (aslına delâlet) vasfını da eklemişlerdir. Çünkü Kur'ân sâdece terettübî olarak kalmaz, üstelik terettüb ve insicâmlarının mükemmelliği ile seçkinlik arz eder. (79)

Bu anlaşıldığına göre, kelâmcıların şu ikinci tanımı de kolayca anlaşılacaktır: «Kur'ân hikemî, ezeli, teâkubsüz, terettübî, lafzî, zihni ve rûhî,

(77) A.g.e.: 14 - 15.

(78) Ez-Zerkânî, Muhammed Abdül'azîm, Menâhil'ül-Irfân Fî Ulûm'il-Kur'ân: 15.

(79) A.g.e.: 10.

harflerden tecerrüd etmiş kelimelerdir.» Tabii ki bu beşerin, hâsıl-ı mas-tar manasındaki nefsi kelâmına benzetilerek yapılmış bir tarifdir.

Kelâmcıların üçüncü bir tarifleri daha vardır. Fakat bu tariflerinde onlara usûlcüler, fukahâ ve dil bilginleri de katılmaktadır. Şöyle ki :

«Kur'ân: Fâtiha'nın başından, Nâs sûresinin sonuna kadar Nebî S.A.e inzâl edilmiş, mushaflarda yazılmış, tevâtürle nakl edilmiş, tilâvetiyle ibâ-det edilen mu'ciz kelâmdır...» Bu tarif, yukarda işâret ettiğimiz hikemî, ezeli, v.b. kelimelerin görüntü ve sûretleridir.

Kur'ân için dördüncü bir tarif daha yapılmıştır. O da şöyledir: «Kur'ân: Kadîm sifata, gaybî kelimelere ve münzel lafza delâlet edici nakışlar ol-ması İtibârıyla, mushafın iki kapağı arasında yazılmış nakışlardır...»

Ez-Zerkânî, bu tarif için: «Bu tarif, umûmî şer'î tarifdir. Fikirlerin şap-tığı ve ayakların kaydığı bu tarif açıklamaya muhtaktır...» demek-te-dir. (80)

Ez-Zerkânî'nin dikkat çektiği bu hassâs noktaya İtinâ gösteren Et-Tehânevî de, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâatin Kur'ân tarifini şu şekilde ver-mektedir :

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat'in târifi: «Kur'ân: Kitâb diye de isimlendiril-en, Allâh teâlâ'nın kelâmıdır. Gayri mahlûktur. Mushaflarımızda yazılıdır. Kalplerimizde mahfûzdur. Dillerimizle okunandır. Kulaklarımızla duyulan-dır. Mushaflara, kalplere, dillere ve kulaklara girmediği gibi, bizim kulak-larımıza da girmez. Çünkü Allâh'ın Kelâmı, harfler ve sesler cinsinden de-ğildir. Çünkü, harfler ve sesler hâdistir. Allâh'ın Kelâmı ise ezeli ve ka-dîmdir. Tekellüme muktedir olmakla berâber tekellümün terki demek olan sükûta münâfidir. Üstelik nasıl ateş yakıcı bir cevherdir deniliyor ve bu, sözle söyleniyor, kalemle yazılıyor da bundan ateşin gerçeğinin bir ses veyâ harf olması lâzım gelmiyorsa; aynen onun gibi, Kur'ân'da ka-dîm, Allâh teâlâ'nın zâtıyla kâim, telaffuz olunan, kendisine delâlet eden lafızlarla işitilen, muhayyel bir nazımla hıfz olunan, kendisine delâlet eden harfler için vaz' olunmuş nakış ve şekillerle yazılan Kelâmdır...» (81)

Kelâmcıların tariflerindeki bu titizlik Allâh'ın Kelâm sıfatı ile, kelâmı Kur'ân'ın mahlûk olup olmadığı meselesine dayanmaktadır. Eğer Kur'ân insanların eseri şeylere benzetilerek tarif edilecek olursa O'na hudûs, sonradan olma sıfatı eklenmiş olacak, bu ise Allâh için câiz değildir. Eğer ilâhî nefsi kelâm: yani, kelime veyâ ses şekline dönüşmemiş mana halin-

(80) Ez-Zerkânî, Muhammed Abdül'azim, Menâhilü'l-Irfân: 10 - 11.

(81) Et-Tehânevî, Muhammed Alf b. Alî, Keşşâfû Istilâhât'il-Fünûn: 2/1159.

deki kelâm olarak kalsa, o zaman da tarif ve ifâdesi mümkün olmayacaktır. Bu yüzden kelâmcılar tariflerinde son derece titiz davranmak zorunda kalmış ve yukarıda örneklerini gördüğümüz, birbirinden hassâs, istilâhî incelikleri hâiz tarifler yapmışlardır.

USÛL, FIKIH VE DİL BİLGİNLERİNE GÖRE KUR'ÂN'IN TARİFİ :

Usûl, Fıkıh ve dil âlimleri Kur'ân'ın tarifinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları Kur'ân'ın özelliklerinin tümünü zikr ederek tarifi uzatmışlar, bazıları da tarifte orta yolu tutmuşlardır.

Kur'ân'ın tarifinde sözü uzatmaktan kaçınmayanlar O'nu şöyle tarif etmişlerdir :

«Kur'ân: Nebî S.A.e indirilen, Mushaflarda yazılmış, tevâtürle nakl olunmuş, tilâvetiyle ibâdet edilen mu'ciz kelâmdır..» (82)

Görüldüğü gibi bu tarif: «İ'câz, Peygamber S.A.e inzâl, mushaflarda yazılmış olmak, tevâtür yoluyla nakl edilmiş olmak ve tilâvetiyle ibâdet yapılmak..» özelliklerinin tümünü içine almıştır. Bu özellikler Kur'ân'ın seçkinlik arz ettiği en belirgin ve önemli özelliklerdir. Her ne kadar Kur'ân bunlardan başka daha nice özelliklerle de temâyüz ederse de bu tarifi, Kur'ân'ın diğer özelliklerini sayıp dökmeye ihtiyâc bırakmayacak genişlikte, efrâdını câmî, ağıyârını mânî bir tariftir. Şu kadar var ki, tarifin maksadı izâh olduğuna göre, bu yolu izleyen âlimler tariflerinde geniş açıklama (itnâb) yoluna gitmekte bir sakınca görmemişlerdir.

Tarifte kısa yolu seçen âlimlerden bazıları Kur'ân'ın sâdece bir özelliğini, meselâ «i'câz»ı zikr ederek tariflerini tamamlamışlardır. Onlar bu tariflerini i'câz vasfının Kur'ân'ın zâtî vasfı, Peygamber S.A.in büyük mucizesi ve bu vasfın Kur'ân'ın Allâh'ın kelâmı olduğunu gösteren en gerçekçi şahid olduğu için yeterli bulmuşlardır.

Bu âlimlerden bazıları Kur'ân'ın tarifinde, O'nun iki vasfıyla iktifâ etmişlerdir. Bu vasıflar O'nun: «Mushaflarda nakl edilmiş olması ile tevâtür» vasıflarıdır. Tariften maksat, Kur'ân'ın gereği gibi tanıtılıp, Kur'ân dışında kalan kitaplardan ayırd edilmesini sağlamaktır. Bu âlimler söz konusu kısa tarifi, bu iki vasfı mezkûr gayeyi gerçekleştirmeye yeterli buldukları için yapmışlardır.

Tarifte orta yolu tutanlar ise sâdece: «inzâl, tevâtürle nakil ve tilâvetiyle ibâdet..» sıfatlarını zikr ederek: «Kur'ân: Nebî S.A.e inzâl edilen ve ondan tevâtür yoluyla nakl edilen, tilâvetiyle ibâdet edilen lafızdır..» diye

tarif etmişlerdir. Bu tarifteki (lafz) kelimesi cins içindir. Müfred ve mürekkebe lafızları şâmidir. Şüphesiz ki ahkâm mürekkebe lafızlardan istidlâl edildiği gibi, müfred lafızlardan da istidlâl edilir. Tarifteki: «Nebî S.A.e inzâl edilen» sözü, bizim sözlerimiz gibi, inzâl ile ilgisi olmayan sözleri, hadîs-i Şerifleri veya Tevrât, İncil gibi, diğer peygamberlere indirilen lafızları tarif dışı bırakır. «Tevâtürle nakl edilen» sözü, Kur'ân'ın dışında kalan bütün, tilâveti nesh edilmiş âyetleri, ister meşhûr ister âhâd olsun, bütün mütevâtir olmayan kırâetleri tarif dışı bırakır. (83) Çünkü bunların hiçbiri Kur'ân değildir. «Tilâvetiyle ibâdet edilen» sözü de, mütevâtir olan Hadîs-i Kutsileri tarif dışı bırakır. (84)

Şimdi de çoğu muahhar âlimlerin hemen hemen aynen aktardıkları-
nı gördüğümüz Seyyidi Şerif El-Cürcânî'nin tarifini aktarmak istiyoruz :

«Kur'ân: Rasûl S.A.e inzâl edilen, mushaflarda yazılan ve O'ndan şüphesiz, mütevâtir bir nakille nakledilen kelâmdır..» (85)

Prof. Dr. İsmâil Cerrahoğlu da Kur'ân'ın tarifindeki ihtilâf sebepleriyle, yapılan tariflerinin farklılık ve yetersizliğine işâret ettikten sonra O'nu şöyle tarif etmektedir :

«Kur'ân: Yirmi üç senelik peygamberliği müddeti içinde Hz. Muhammed'e çeşitli vesilelerle, vahiy yoluyla zaman zaman Allâh tarafından indirilen sözlerin bir mecmuasıdır...» (86)

Buraya kadar «İ'râb'ül-Kur'ân» terkiibini oluşturan «İ'râb» ve «Kur'ân» kelimelerinin lûgat ve istilâh manalarını ve bunların lûgat ve istilâh manaları arasındaki ilişkileri incelemeye çalıştık.

Genel anlamda İ'râb'ı: «Bir dilin her çeşit: (Lafzî, takdîrî ve mahallî) söyleyiş biçimlerini, manaları sözlerle karşılıklı tarzlarını, uyarınca cereyân ettiği temel kuralları ve tüm gramer kâidelerini cümlelere uygulayarak cümlelerden kast edilen en tutarlı manayı belirleme sanatıdır..» diye tarif etmiştik.

Burada dil ile kast edilen Kur'ân olduğuna göre, bu tarifi özel anlamda Kur'ân'a uygulayacak olursak şöyle diyebiliriz:

«İ'râb'ül-Kur'ân: Allâh Kelâmı'nın her çeşit: (Lafzî, takdîrî ve mahallî) ifâde tarzlarını, manaları karşılıklı biçimlerini, uyarınca cereyân ettiği temel düstûrları, nâzil olduğu dilin tâbî olduğu gramer kurallarını âyeti

(83) Ez-Zerkânî, Menâhil'ül-Irfân: 12 - 13.

(84) Ez-Zerkânî, Menâhil'ül-Irfân: 14.

(85) El-Cürcânî, Eş-Şerif Ali b. Muhammed, Kitâb'üt-Ta'rifât: 174.

(86) Cerrahoğlu, Prof. Dr. İsmâil, Tefsîr Usûlü: 34.

Kerîmelere uygulayarak âyeti Kerîmelerden Allâh'ın murâdına en uygun manaları elde etme sanatıdır..»

Artık bu belirlemeden sonra, *İ'râb'ül-Kur'ân* adıyla tanınan bu ilmin *Ulûm'ül-Kur'ân* içerisindeki yeri, değeri, safâhâtı, müellefâtı, içerden ve dışardan bu ilme karşı yapılan îtirazlar ve bunlara verilen cevaplar... gibi konular üzerinde durulması gerekir.

SONUÇ

Bazı kelimelerin bir lûgat, bir de ıstılâh manaları vardır. Lûgat manalarıyla ıstılâh manaları arasında da uzak yakın mutlaka bir ilişki bulunur. Bu çalışma, *İ'râb* ve *Kur'ân* kelimelerinin menşe'lerine inmiş, hemen hemen bütün lûgavî köklerini toparlamış ve bu köklerdeki inanılmayacak sayıdaki farklı manaların ıstılâh manalarıyla nasıl uyum gösterdiklerini ortaya koymuştur.

Meselâ, bütün Tefsîr, Usûlü Tefsîr ve Ulûm'ül-Kur'ân kitapları *Kur'ân* kelimesinin sâdece üç köke dayalı olduğunu ileri sürmüşler, bunlardan da okumak anlamına gelen kökü tercîh etmişlerdir. Bu araştırma ise, bu kök ve manaların üç beşle münhasır olmayıp çok daha fazla olduğunu, her kökün kendi içerisindeki çeşitli manaları ile *Kur'ân*'ın diğer isimlerinin ifâde ettiği manalar ve çeşitli tarifleri arasındaki büyüleyici koordineyi zihin sahnesine mümkün olan netlikle yansıtmış ve böylece, bunca isim ve isimlerin bunca manalarıyla müsemmânın çizdiği muntazam manalar örgüsünü, ilk bakışta kâbili te'lîf değil gibi görülen çok çeşitli manaların nasıl büyüleyici bir manzûme, hayran bırakıcı bir manalar örgüsü çizdiğini ve bu insan üstü sanat eserini oluşturan manaların hiç birinden vaz geçilemeyeceğini isbatlamıştır. Vaz geçildiği taktirde, isimle müsemmâ arasındaki mu'cizevî güzelliğin kaybolacağını ortaya koymuştur.

Taradığı kaynaklardan sağladığı bilgileri her hangi bir fikre bağlı kalmadan, tarafsız bir şekilde, bütün genişlik ve şümûlü ile değerlendirmeye tâbî tutmuştur.

Yalnız *Kur'ân* ve *İ'râb* kelimelerinin, kaynaklardan toplayıp bir araya getirdiği çeşitli mana ve ta'riflerini tertîb etmekle kalmamış, aynı zamanda yeri geldikçe bunların gerekli değerlendirmelerini yapmıştır.

Dış görünüş ve şekle değil, muhtevâyâ önem verdiği için, başlıkları ve maddeleriyle muntazam bir görünüm arz etmemişse de, verdiği bilgiler; her maddede yaptığı tahliller, çoğu kerre konusunda hiçbir kaynaktan yer verilmemiş bilgi ve tahlilleridir.

Bu iki kelimenin lügavî ve istilâhî manalarını belirledikten sonra, İrâb'ül-Kur'ân deyince neyin anlaşılması gerektiğini tam bir netlikle belirlemiştir.

Girişte belirlenen boşluğu en mükemmel şekilde dolduramamışsa bile, hiç değilse mükemmeline giden yolu açmıştır sanıyorum.

BİBLİYOGRAFYA

KUR'ÂN-I KERÎM.

ABDÜLBÂKÎ. Muhammed Fuâd.

El-Mu'cem'ül Müfehras Li Elfâz'il-Kur'ân'il-Kerîm. Metâbi'uş-Şa'b (1378/1958).

AHFES'ÜL-EVSAT. Ebü'l-Hasen Sa'îd b. Mes'ade

Me'âni'l-Kur'ân. Tahkîk: Dr. Fâiz Fâris. 3. Baskı. 1401 H. 1981 M. (I-III).

EL-BAĞDÂDÎ. İsmâil Paşa b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm.

İzâh'ul-Meknûn Fî'z-Zeyli Alâ Keşf'iz-Zunûn An Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn. Matba'at'ül-behiyye 1364/1945. Hazırlayan: Şerefüddîn Yaltakaya, Rifat Bilge (I - II).

EL-BAĞDÂDÎ. İsmâil Paşa Muhammed Emîn.

Hediyet'ül-Ârifin Esmâ'ül-Müellifin ve Âsâr'ul-Musannifin. Vezârat'ül-Me'ârif'il-Celiyye. Matba'at'ül-Behiyye. İstanbul 1901. (I - II).

BROCKSLMANN. Carl (1956) *Geschichte Der Arabischen Litteratür.* (GAL), Leiden 1943 - 1949 (I - II).

Süpplementbande. (GAS), Leiden. 1937 - 1942 (I - III).

ED-DÂVÜDÎ. Şemsüddîn b. Ali b. Ahmed (Ö: 945 H.)

Tabakât'ül-Müfessirin. Tahkîk: Ali Muhammed Ömer. I. Baskı. Mektebet'ül-Vehbe. Matba'at'ül-İstiğlâl'il-Kübrâ. 1972. (I - II).

DAVUDOĞLU. Ahmed.

Sahîhu Müslim Tercemesi ve Şerhi. 2. Baskı. Sönmez Neşriyât. Renk Ofset. 1977 (I - 10).

İBN'L-ENBÂRÎ. Ebü'l-Berekât Kamâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed.

Nüzhet'ül-Elibbâ Fî Tabakât'il-Üdebâ. Tahkîk: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Dâru Nehzati Mısır. Matba'at'ül-Medenî. Kâhire.

EL-ENSÂRÎ. Dr. Ahmed Mekki'l-Ensârî.

Ebü Zekeriyâ'l-Ferrâ ve Mezhebühü Fî'n-Nahvi ve'l-lüğa. El-Meclis'ül-A'lâ Li Ri'âyet'il-Fünûn.. Neşru'r-Rasâil'il-Câmi'iyye.

EL-FERRÂ. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd.

Me'ânî'l-Kur'ân. 2. Baskı. Âlem'ül-Kütüb. Beyrût. 1980 (I - III).

İBNÜ HALLİKÂN. Ebü'l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. (Ö: 681 H)

Vefeyât'ül-A'yân ve Enbâü Ebnâ'iz-Zemân. Tahkik: Dr. İhsân Abbâs. Dâru Sâdir. Beyrût. (I - VIII).

KÂTİB ÇELEBÎ. Mustafa b. Abdillâh. Hacı halife.

Keş'üz-Zunûn An Esâmî'l-Kütübi Ve'l-Fünûn. Hazırlayan: Şerafüddin Yaltkaya, Rifat Bilge. Vekâlet'ül-Me'rif'il-Celiyye. Matba'at'ül-Behiyye. 1360/1941.

EL-KAYSÎ. Ebû Muhammed, Mekkî b. Ebî Tâlib.

Müşkilü İ'râb'il-Kur'ân. Tahkik: Yâsin Muhammed Sevvâs. 2. Baskı. Dâr'ul-Me'mûn Li't-Türâs. Dimeşk. (I - II).

EL-KİFTÎ. Cemâlüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Yûsûf.

İnbâh'ür-Ruvât Alâ Enbâh'in-Nühât. Tahkik: Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhîm. Matba'atü Dâr'il-Kütüb'il-Misriyye. 1374/1955. I. Baskı (I-III)

EL-MÜSLİM. Ebü'l-Huseyn, Müslim b. El-Haccâc'il-Kuşeyrî.

Sahîhu Müslim. I. Baskı. 1374/1955 Dâru İhyâ'i'l-Kütüb'il-Arabiyye. İsâ Bâb'i'l-Halebî. (I - V).

İBNÜ'N-NEDÎM.

El-Fihrist. Gustav Flügel Dr. Johannes Roediger. 1964 Mektebetü Hayyât. Beyrût-Lübnân.

EN-NEVEVÎ. Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref.

Sahîhu Müslim Bi Şerh'n-Nevevî. Matba'at'ül-Misriyye (I - XV).
. Dr. Muhammed Fu'âd.

Târîh'ut-Türâs'il-Arabî. Müt: Dr. Fehmî Ebü'l-Fazl. Hey'et'ül-Misriyyet'il-Âmme Li't-Te'lîf. Kâhire. 1971.

SEZGİN. Dr. Muhammed Fu'âd.

Mecâz'ül-Kur'ân Mukaddimesi. Müesseset'ür-Risâle 2. Baskı. 1401/1981.

ES-SÜYÛTÎ. Celâlüddîn, Abdürrahmân.

El-İktirâh Fî İlmî Usûl'in-Nahv. Hazırlayan: Prof. Dr. Ahmed Subhi Fîrat. Matba'atü Külliyyet'il-Âdâb. 1395/1975.

EZ-ZERKÂNÎ. Muhammed Abdülazîm.

Menâhil'ül-Irfân Fî Ulûm'il-Kur'ân. 3. Baskı. 1372 H. Dâru İhyâ'il-Kütüb'il-Arabiyye. İsâ El-Bâb'i'l-Halebî ve Şürekâuhu.

EZ-ZERKEŞÎ. Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh.

EI-Bürhân Fi Ulûm'il-Kur'ân. Tahkik: Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm.
2. Baskı. İsâ'i-Bâbî'l-Halebî ve Şürekâuhu. (I - IV).

EZ-ZEYYÂT. Ahmed Hasen Ez-Zeyyât, İbrâhîm Mustafâ, Hâmid Abd'il-Kâdir ve Muhammed All'n-Neccâr.

El-Mu'cem'ül-Vesit. Matba'atü Mısır. Şeriketü Müsâhemeti Mısriyye.
1380/1960 (I - II).

INTRODUCTION TO IRÂBUL QUR'AN (*)

Doç. Dr. Durmuş Ali KAYAPINAR

In this study, we has showed how the meaning of the stems have a harmony among different terminological meanings finding the origin of words at Qur'an and Irab.

As on example, all kinds at books such as Qur'anic commentation and Qur'anic science have pointed out that the word Qur'an is cagnete of tree stems alone. They have shosen the stem recilation. In this article, we tried to show one stem has many meanings and the harmony between the names that stems have indicated and those of the other names in the Holy Qur'an and the coordination between the definition the words have. We also tried to explain that every word has so many meanings that we cannot over look one of them.

Irab'ul Qur'an, whic has an important place among Ulum'ul Qur'an is a genetiv construction formed of both words, Qur'an and Irab. Not only have we tried to arrange different meanings and definition of Qur'an and Irab from various resources, but we tried to evaluate their meanings when necessary. We tried to supply the reader with the information and examination which has not been presented in any books so far.

Having indicated the lexical and terminological meanings of both words, it became clear what should be understood when we nefer as Irab'ul Qur'an.

(*) This study is a summary of a paper prepared in 1987.